

ה א ק ד מ י ה ל ל ש ו ן ה ע ב ר י ת

לְשׁוֹנֵינוּ

כתב עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

כרך שמונים וחמישה, חוברת ראשונה
כסלו תשפ"ג

ירושלים תשפ"ג

תוכן העניינים

	מאמרים	
7	צָרְעָה שאינה חרק?	משה בר-אשר
18	הפתח הגנובה בעברית הטברנית ובעברית בת ימינו	אשר לאופר
35	פועלי הבעת רגשות במשנה ובתוספתא	רבקה שמש־ריסקין
51	לתולדות הביטוי "חס וחלילה" "להבדיל אלף אלפי הבדלות"	מיכאל שניידר [ז"ל] דינה סנדר
	[le'avdil 'elef 'alfej av'doles]: הגייה אשכנזית	
64	בעברית חרדית – דקדוק ופרגמטיקה "צריך לצלצל פעמיים": ההוראה האספקטואלית	ורה אגרנובסקי
91	של פועלי פלפל והתפתחותה	
		ביקורות
		אליעזר (לואיס) גלינרט
129	שיקולי משקל	
V		תקצירים באנגלית

“צריך לצלצל פעמיים”: ההוראה האספקטואלית של פועלי פלפל והתפתחותה

1. מבוא

המאמר עוסק בקבוצת פעלים מדגם פלפל, ששורשיהם מרובעים בעקבות הכפלה של יסוד דו-עיצורי (שורשים רדופליקטיביים), כמו גמגם, בלבל. במערכת הפועל שורשי פלפל מסתרגים בבניינים הכבדים, פיעל, פועל והתפעל, למשל גמגם, צומצם, התבלבל. הדבר נובע מעצם היותם מרובעים, שכן דגש תבניתי בבניינים אלו מאפשר לקלוט ארבעה עיצורי שורש. לשורשי פלפל שתי דרכי תצורה עיקריות:

א. הכפלה של יסוד דו-עיצורי המצוי בשורשים עלולים, בעיקר בגזרות עו"י והכפולים, או בשמות דו-עיצוריים. כך בשורש נענ"ע היסוד הוא נע, והוא קיים, למשל, בפועל נַע מגזרת ע"ו, ובשורש גלג"ל היסוד גל מתקיים, למשל, בשם העצם גַל ובפועל גוּלַל מגזרת הכפולים.

ב. חזרה על הברה אונומטופאית דו-עיצורית, למשל בשורש צקצ"ק בפועל צקצק.¹ במאמר זה המונח "פועל פלפל" משמש במשמעות 'שורש בדגם פלפל המופיע במערכת הפועל'. כך הפעלים בלבל, בולבל והתבלבל בדיאטזה הפעילה, הסבילה והתיכונה (בהתאמה) נמנים כפועל פלפל אחד. אייצג פעלים אלו בבניין פיעל, אלא אם כן השורש אינו משמש בפיעל, למשל התחנחן.

* המחקר הזה נולד והתפתח בקבוצת מבא"ר (מקרה בוחן של איררציפות לשונית) בראשות עידית דורון ז"ל. אני מודה מאוד לעידית דורון, שהגתה את הרעיון בדבר היתכנות של זיקה של דגם פלפל לאספקט. תודה גם לכל אחד מחברי הקבוצה, ובייחוד לבר אבינרי ולמירי בר-זיו לוי. The research leading to these results has received funding from the European Research Council under the European Union's H2020 Framework Programme (H2020/2014–2020) / ERC grant agreement n° 741360, Principal Investigator Edit Doron

מאמר זה הוא חלק מעבודת הדוקטור שלי, הנכתבת בימים אלו (אגרנובסקי, בהכנה). אני מודה מאוד לאליצור בר-אשר סיגל, המנחה שלי בעבודת הדוקטור, אשר הערותיו ועצותיו חידדו כל אמירה במאמר. תודה רבה למלכה רפפורט-חובב על דיונים מועילים ולאנשים שקראו את המאמר והעירו הערות מקדמות: מירי בר-זיו לוי, דני כלב, יבגני מריאנצ'יק, יהודית גולן בן-אורי והקוראת המעריכה מטעם המערכת קרן דובנוב.
1. שורצולד, תשע"ח; בת"אל, 2006; בת"אל, 2013 א.

בקרב החוקרים אין הסכמה בעניין הסמנטיקה של פעלים רדופליקטיביים מדגמים שונים בעברית: גזרת הכפולים, פעלל, פלפל. בת־אל סבורה שאין קשר בולט בין פעלים רדופליקטיביים לסמנטיקה שלהם. לעומתה שורצולד טוענת שלפעלים רבים מדגמי הכפלה שונים יש מכנה משותף של "חזרה, החלשה, הוראה שלילית או הפחתת ערך".² אשר לסמנטיקה של פועלי פלפל, במחקר הודגש המכנה המשותף של ריבוי על סוגיו. לפי ינאי פועלי פלפל מביעים ריבוי, הופעה חוזרת, פעולה הנשנית והולכת, הגדלת מידה, חיזוקה והמשכיותה. אוסישקין הדגיש את ההוראה של חזרתיות ודורטיביות, וטובין הטעים את החזרתיות. גרינברג אפיינה את רוב הפעלים מדגם זה במונח event internal pluractionality. מונח זה מצייין ריבוי תת־אירועים סמוכים העשויים להתפרס בזמן (גמגם) או במרחב (בעבע) ולא בין המשתתפים, והם עשויים להיות טליים (telic), להביע סיום אינהרנטי. בפועלי פלפל אשר אינם עונים להגדרה זו היא מזהה מאפיינים של הפחתה, של הקטנה או של חיזוק (צמצם) או של פעולה שטחית ללא תשומת לב (עלעל).³ אפיון סמנטי קרוב לזה שיוצג כאן תואר, אומנם בלא ביסוס ובלא מינוח בלשני, בספרו של המורה העברי שלמה רבינוביץ באמצע המאה הקודמת. בסעיף "גזרת פלפל" הוא כתב שפעלים בגזרה זו "מורים על הישנות הרצופה של איזו פעולה, תנועה, קול, מצב וכדומה". כדבריו, על יסוד זה אפשר ליצור עוד הרבה פעלים חדשים, אשר "מבעד הברתם השרשית הכפולה נרגיש את דופק הפעולה הרצופה, את קול הטבע הנשנה זה אחר זה".⁴ מטרתו של רבינוביץ הייתה לשכנע את קובעי המדיניות הלשונית ואת הדוברים ליצור מילים חדשות בהתאם למאפיינים סמנטיים של תבניות, ואולי משום כך נעלמה אמירתו מעיני החוקרים.

המחקרים שעסקו עד כה בסמנטיקה של פועלי פלפל בחנו את התופעה במבט כולל על הפעלים המצויים בעברית לרבדיה או במבט סינכרוני על הפעלים המשמשים בעברית החדשה. המחקר שלי נערך מנקודת מבט של יצרנות דיאכרונית, דהיינו בהתייחסות ללקסמות חדשות בתקופה מסוימת.⁵ במחקר זה נבחנו לחוד פעלים המתועדים לראשונה בלשון המקרא, בלשון חז"ל, בלשון ימי הביניים ובעברית החדשה ונבדקה הסמנטיקה שלהם. מנקודת מבט זו נמצא שבשנות התפתחותה של העברית התרכבו הפעלים בדגם פלפל המביעים הוראה אספקטואלית ייחודית, ובעברית החדשה כבר התייחד הדגם להוראה זו.

הוראה אספקטואלית זו היא סדרה של אירועים דומים, קצרים וסמוכים בזמן, למשל **צלצל**, **גמגם**, **נפנף**, **דפדף**, **צקצק**, בדגם פלפל, וגם הפעלים **נָחַר**, **לָשׁ**, **גָּרַד**, **נָבַח**, **פָּעַם**, אשר אינם בדגם זה, נושאים הוראה זו. בספרות הבלשנית הרוסית או בספרות

2. בת־אל, 2006; ברנט ואחרים, 2017; שורצולד, תשע"ח.

3. ינאי, תשל"ד; אוסישקין, 1999; טובין, 2001; גרינברג, 2010.

4. רבינוביץ, תש"ז, עמ' 233.

5. הספלט' וסימס, 2010, עמ' 130.

על השפה הרוסית הוראה זו מכונה "אספקט מולטיפליקטיבי" (multiplicative).⁶ להערכתי מונח זה מתאר נאמנה את ההוראה האספקטואלית שהתפתחה בפועלי פלפל בעברית. פעלים מולטיפליקטיביים מציינים תהליכים גלויים או תנודתיים. הפעלים מביעים סדרה אשר עשויה להיתפס הן כאירוע מורחב הן כפעילות (pulses) – אירועים אחדים, זהים פחות או יותר העשויים לחזור על עצמם בצמידות.⁷ כך המבע "הוא נחר חמש דקות" מכוון לכל הסדרה ויוצר אירוע מורחב. המבע "הוא נחר שוב ושוב" עשוי להתכוון לכל אחד מהתת-אירועים המזעריים (מינימליים) שבסדרה – לכל אחת מהנחירות, לצד קריאה אפשרית של אירועים מורחבים של סדרות – כמה סדרות של נחירות. אפשר להגדיר מולטיפליקטיב גם מן ההיבט של תת-אירועים – חוליות המתחברות לשרשרת.⁸ פעלים מולטיפליקטיביים משלבים המשכיות של אירוע בציון סדרה והשלמת אירוע בציון תת-אירועים מתוכה.⁹ הם מביעים פעולות לא מכוונות מטרה, ואין בהם עוצמה מצטברת. אפשר להמשיל פעולה כזאת לתנודות מטוטלת.¹⁰ מולטיפליקטיב מציינ פעולות הנתפסות ישירות בחמשת החושים או תנועות לא מכוונות מטרה, ולכן פעלים מולטיפליקטיביים רבים מאופיינים באיקוניות: חיקוי של צליל, דיבור לא ברור, תנועה, אור ועוד, למשל געגע, צקצק, ברבר, נצנץ, בצבץ, ג'עג'ע.

לאספקט המולטיפליקטיבי, אשר כאמור מציינ סדרה, יש בדרך כלל זיקה להוראה אספקטואלית של אירוע אחד מן הסדרה – אספקט סמלפקטיבי (Semelfactive). כך הפעלים מְצַמֵץ או נַחַר עשויים להתפרש בעברית כסמלפקטיב כשהם באים עם המאייך "פעם אחת", למשל "הוא מצמץ פעם אחת" או "הוא נחר פעם אחת", ואז

6. למשל מסלוב, 1965; פורסיית', 1970; איסצ'נקו, 1954; חרקובסקי, 1998א; חרקובסקי, 1998ב; קנזב, 2007; פלונגיאן, 2011.
7. פורסיית', 1970, עמ' 26; קנזב, 2007, עמ' 439.
8. בונדרקו, 1983, עמ' 143.
9. חשוב להבחין בין מולטיפליקטיב למונחים אספקטואליים אחרים הקשורים לחזרה. איטרטיב (iterative) משמש להגדרה רחבה של חזרה על אירוע (בהט, 1999, עמ' 53; חרקובסקי, 1989, עמ' 24–25; סמירנוב, 2010, עמ' 108). אספקט הביטואלי (habitual) מציינ פעולה הרגלית, למשל "בילדותו הוא היה נוסע לסבתא בכל קיץ" (קומרי, 1976, עמ' 98–99). דיסטריבוטיב (Distributive), לעומת מולטיפליקטיב, מציינ משתתפים שונים, למשל "הוא הראה את כל החלונות" (חרקובסקי, 1989, עמ' 24–25). פרקוונטיבי (Frequentative) מכוון לאירועים חוזרים בתדירות בכלל ובין היתר לאירועים הסמוכים בזמן, כמו crackle, bobble, blabber באנגלית (בהט, 1999, עמ' 53–56), והעומדים בהגדרת מולטיפליקטיב. מולטיפליקטיב קרוב למונח event internal pluractionality, ולמיטב הבנתי הוא מוכל בו. לפי ווד (2007), המונחים מציינים אירועים סמוכים העשויים להתפרס בזמן ובמרחב ולהשתלב עם פעלים המביעים את האספקטים סמלפקטיב, הישג ופעילות, אך לא השלמה, ולכן גרינברג כוללת בקבוצה פעלים כמו שגשג ובזבז.
10. קנזב, 2007.

הם מתארים אירוע מזערי – מצמוץ אחד או נחירה אחת, זאת לצד קריאה של אירוע מורחב (מולטיפליקטיב) – סדרה אחת של מצמוצים או של נחירות. באספקטולוגיה הרוסית מולטיפליקטיב וסמלפקטיב מוצגים כזוג אספקטואלי כי להוראותיהן זיקה הדדית: הסמלפקטיב הוא חולייה בשרשרת המוצגת במולטיפליקטיב.¹¹ בשפה הרוסית הסימון הצורני של שתי הוראות אלו שונה. פועל מולטיפליקטיבי שייך לאספקט הדקדוקי האימפרפקטי ומאופיין באחד הצורנים הסופיים הלא-מסומנים (-a-, -e-, -o-), ואילו פועל סמלפקטיבי שייך לאספקט הדקדוקי הפרפקטי ומאופיין בצורן -nu- הייחודי לסמלפקטיב. תפיסה הרואה ברוסית את מודל האספקט מגדירה סמלפקטיב כנגזרת של מולטיפליקטיב. אסכולת הטיפולוגיה האוניברסלית מראה שבשפות שונות כיווני הגזירה שונים: סמלפקטיב נגזר ממולטיפליקטיב בצורן ייחודי כמו ברוסית או להפך, כמו באלאוטית.¹² לצד שפות שבהן קיימת הבחנה צורנית בין מולטיפליקטיב לסמלפקטיב (שפת קומי, יקוטית, ליטאית), בשפות רבות שתי ההוראות אינן מצוינות בסימון ייחודי. במקרים אלו בשפות מסוימות ההבחנה באה לידי ביטוי באספקט דקדוקי, למשל בצרפתית הפועל 'לנצנץ' מביע מולטיפליקטיב באספקט האימפרפקטי – il clignait – וסמלפקטיב באספקט הפרפקטי il a cligné. בשפות אחרות הדרך היחידה להבחנה תהיה באמצעים מילוניים, למשל באנגלית המביעים wink for two minutes או wink again and again מביעים מולטיפליקטיב, והמביע wink once מביע סמלפקטיב. דרכה של העברית בעניין זה דומה לאנגלית – אותה פועל מביע את שתי ההוראות האספקטואליות, והן מובחנות רק מצד המילון, למשל באמצעות מאייכים כמו "חמש דקות", "שוב ושוב" לציון מולטיפליקטיב, ו"פעם אחת" לציון סמלפקטיב.¹³ נראה שהייחודיות של העברית היא בסימון צורני משותף לשני האספקטים.

11. לספרות הבלשנית הכללית נכנס המונח סמלפקטיב בשנות השבעים בעקבות הצעתו של קומרי (1976) לצרפו לארבעת האספקטים הלקסיקליים שהציע ונדלר (1957): פעילות, השלמה, הישג ומצב. הרעיון זכה לפיתוח נוסף של סמית' (1991) המגדירה פעלים סמלפקטיביים כנקודתיים ואיטליים (עמ' 55–58). לפי תפיסת קומרי וסמית', אם הפועל אינו מצוין אירוע אטומי אחד מתוך סדרה אלא רק סדרה הוא שייך לאספקט הפעילות, ומבחינה זו אין הבחנה בין פעלים כמו רץ, אכל ובין פעלים כמו נחר, וצלצל. רוטשטיין הסתייגה מתפיסת הפעלים הסמלפקטיביים כקבוצה עצמאית והציעה לראות בהם חלק מאספקט הפעילות כשהאירועים עצמם מאופיינים במבנה טבעי אטומי (natural atomic structure; ראו רוטשטיין, 2004; רוטשטיין, 2008). בהגדרה זו היא ממשיכה את התפיסה של דוויטי, הרואה את כל הפעלים באספקט הפעילות כמורכבים מאירועים מזעריים העשויים להיות מסוגים שונים בהתאם למאפייניהם בעולם האמיתי.

12. קנזב, 2007.

13. דובנוב (תשע"ה) הצביעה על מקרים בעברית שבהם סמלפקטיב נגזר בבניין מפועל ממולטיפליקטיב בבניין פֶּעַל: רעד–נרעד, רטט–נרטט, קפץ–נקפץ. בשפות רבות אפשר להביע סמלפקטיב גם בפועלי עזר, למשל give a cough (חרקובסקי, 1998א). על יידיש ראו טאובה, 1987. דרך זו אינה נידונה במחקר זה.

חשוב לציין שלא תמיד למולטיפליקטיב יש הוראה סמלפקטיבית מקבילה. כך לפעלים **דשדש**, **קווקו**, **זפזפ** אין קריאה של אירוע אחד מסדרה. הדבר קשור ברעיון הכללי שהפועל מייצג בעולם, שכן רק סדרת אירועים של הרמת רגל והנחתה מאפיינת את הוראתו של **דשדש**, ורק כתיבת כמה קווים מתאימה לסמנטיקה של **קווקו**. לפעמים הגבול אינו חד-משמעי. כך משאל קצר הראה שרוב הדוברים משתמשים בפועל **דפדף** רק להעברת כמה דפים, אך בעיני אחדים הוא נמצא מתאים גם להעברת דף אחד. הערה נוספת החשובה להגדרת הקבוצה היא שהמונח סמלפקטיב משמש גם לפעולה קצרה ביחס לאירוע ממושך לא מולטיפליקטיבי. כך ברוסית לפועל 'tormoznut' 'לבלום בלימה קצרה' יש צורך סמלפקטיבי אף שהפועל האימפרפקטי 'tormozit' 'לבלום' אינו מביע סדרה. במאמר הזה אתמקד בפעלים מולטיפליקטיביים בעברית, ולרובם קריאה סמלפקטיבית, ולא אעסוק בפעלים סמלפקטיביים בלבד. להגדרת הקבוצה הסמנטית ישמש במאמר הקיצור אמ"ס (אספקט מולטיפליקטיבי-סמלפקטיבי) כי הרוב המכריע של הפעלים המולטיפליקטיביים מגלמים בתוכם גם הוראה סמלפקטיבית.

אתמקד בפעלים שהוראתם האספקטואלית מגולמת בשורש ואינה משתמעת מן הבניין. למשל המולטיפלקטיביות של הפעלים **גירד**, **נחר**, **גמגם**, **צקצק** נעוצה בשורש ולא בבניין. לעומת זאת מקור ההוראה המולטיפליקטיבית של הפועל **התרוצץ** הוא בבניין התפעל, ולכן לא ייכלל שורש זה במניין פועלי אמ"ס. לפעמים הבניין עשוי לכטל את המולטיפליקטיביות של השורש. למשל הפועל **צחק** מולטיפליקטיבי, אך פועל בבניין הפעיל באותו שורש אינו מולטיפליקטיבי כי הפעולה המובעת בו אינה נושאת את התכונה הזאת. שורשים כאלה יבואו במניין השורשים הנושאים את הוראת אמ"ס כי מקורה בשורש.

פעלים מסוימים מביעים לא רק הוראת אמ"ס. כך הפועל **קפץ** לא בהכרח מביע סדרה או אירוע מזערי מתוכה – המבע "הוא קפץ מהגג" אינו מביע אירוע מתוך סדרה פוטנציאלית. כמו כן, פועלי אמ"ס מסוימים נושאים משמעות מושאלת שאינה מביעה אספקט זה. למשל הפועל **תקתק** ביסודו מביע הוראת אמ"ס – "השעון תקתק" – ומשמש גם בהוראה מושאלת 'עשה דברים במהירות'. במחקר זה במניין פועלי אמ"ס נמנים פעלים העשויים להביע אמ"ס גם אם יש להם הוראה נוספת אחרת. פועלי אמ"ס הם קבוצה קטנה בשפות. שיעורם נע בין 200 ל-300 בסך הכול.¹⁴ פועל שויך לאמ"ס אם התקיימו בו ארבע התכונות האלה: (1) הפועל עשוי להביע סדרה של אירועים קצרים וסמוכים; (2) עם המאיך "שוב ושוב" הפועל עשוי לציין כל אחד מהת-אירועים; (3) בכל אחד מהת-אירועים מופיעים אותם המשתתפים; (4) הפועל עשוי להביע פעולה שאינה מכוונת מטרה. יש פעלים רבים שאפשר

14. על הרוסית ועל אמ"ס בכלל ראו איסצ'נקו, 1954, עמ' 258–260; יקובלב, 1975, עמ' 101; בירולין, 2001, עמ' 25; על סמלפקטיב באנגלית ובכלל ראו סמית', 1991, עמ' 55–58; על סמלפקטיב בהונגרית ראו קטלין, 2011.

לקבוע בוודאות את שיוכם או אי-שיוכם לאמ"ס. למשל במבצע "הוא הנהן שוב ושוב" הפועל עשוי להתכוון לכל אחד מההנהונים של אותו משתתף או משתתפים ולהביע פעולה לא מכוונת מטרה. באותה מידה ברור שהמבצע "הוא הלך שוב ושב" אינו מכוון לכל אחת מהפעולות של הרמת רגל והנחתה. יש זוגות של פעלים הקרובים מאוד במשמעותם, אך באחד מהם לא קיימת קריאת אמ"ס, ובשני ישנה קריאה כזו, למשל אכל-לעס, זהר-נצנץ, דיבר-ברבר, רץ-קפץ, נזל-טפטף. פעלים שבהוראתם יש תמיד כוונות מטרה אינם נכללים בקטגוריה. למשל הפועל ירה עשוי לקבל קריאת אמ"ס, אבל לא הפועל קלע, גם אם עושה הפעולה חוזר וקולע שוב ושוב. פעמים רבות עולות התלבטויות, ובייחוד קשה להכריע בעניין זה כשמדובר בפעלים מרובדי העברית הקודמים. כך הפועל דץ הנקרה פעם אחת במקרא (איוב מא 14) מתורגם "קפץ ודילג", אך נראה שהכוונה כאן לשמחה (דיצה). אין דרך לבדוק את קבילות המבצע "דץ שוב ושוב" במשמע של סדרת קפיצות ברובד המקרא. במקרה זה הפועל לא נכלל בקבוצת אמ"ס, אך אין זו הכרעה ודאית. יש גם פעלים גזורי שם (דנומינטיביים) שהשם המתווך בהם הוא כלי, וההוראה העיקרית שלהם היא 'עשה פעולה באמצעות כלי', למשל גָּרַם. אין דרך לבחון פועל כזה במבחן אמ"ס, ומכל מקום נראה שכאן אין מדובר בהוראה של סדרת תת-אירועים שאפשר להתכוון לכל אחד מהם, ולכן הם לא הוגדרו כאמ"ס.

לצורך המחקר הורכבה מלבד רשימה של פועלי פלפל גם רשימה של פועלי אמ"ס. בחרתי להציג גם ניתוח של הקבוצה הסמנטית, פועלי אמ"ס, ולא רק ניתוח של הקבוצה המורפולוגית, פועלי פלפל, למרות החשש מסיווג לא מדויק של פעלים מסוימים. זאת מכיוון שעיון בתופעה גם מצד האספקט מאפשר תיאור מקיף יותר שלה. במושג "פועלי אמ"ס" הכוונה לשורשים המביעים אמ"ס והם מיוצגים בבניין פעל, ובהיעדרו – בבניין פיעל.

ממצאי המחקר מושתתים על בסיס נתונים רחב אשר נבנה לצורך מחקר זה ולצורך מחקרים נוספים על יצרנות במערכת הפועל. בסיס הנתונים שואף להקיף את כלל הפעלים בעברית על רבדיה. הוא מורכב מכל הפעלים המופיעים במילון אבן-שושן משנת 2010 ומשלב פעלים נוספים ממילונים עדכניים: רב-מילים, מילוני הסלנג – ספן (1965), בן אמוץ ובן-יהודה (תשל"ב), אחיאסף (1993), רוזנטל (2006) ומילוג, המילון החופשי במרשתת, וכן פעלים אשר אינם מתועדים במילונים אך מהלכים במרשתת.

הפעלים מוינו על פי הרובד שבו נקרו בפעם הראשונה. הקביעה אם הפועל משמש בעברית בת זמננו התבססה על קורפוס heTenTen14, המכיל תוכן של 20,000 אתרי רשת. המאגר לוקט ב-2014 ותויג תיג בלשני על ידי תוכנת Sketch Engine. במידת הצורך התבססתי על דוגמאות מן המרשתת שהעליתי במנוע החיפוש "גוגל". פעלים שנקרו אצל שני כותבים לפחות, ובסך הכול שלוש פעמים לפחות, הוגדרו פעלים בשימוש.

התיעוד הראשון בעברית החדשה נבדק בארבעה קורפוסים: המילון ההיסטורי

"מאגרים", ובו טקסטים עד שנות השלושים של המאה העשרים, רובם ספרותיים, פרויקט בן-יהודה, ובו טקסטים ספרותיים ופובליציסטיים, אתר "עיתונות יהודית היסטורית", ובו טקסטים מן המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה ועד שנות השמונים של המאה העשרים והמאגר המקיף של "גוגל ספרים" (Google books), ובו ספרים מתקופות שונות של העברית החדשה.

לצורך המחקר תועדו במידת האפשר כל הפעלים בדגם פלפל וכל הפעלים המביעים אמ"ס, ובכל רובד נבדק הממשק בין שתי קבוצות. כל הפעלים האלה מובאים בנספח. בכל רובד מוצגות שלוש קבוצות של פעלים: פעלים בדגם פלפל שאינם מביעים אמ"ס; פעלים בדגם פלפל המביעים אמ"ס; פעלים המביעים אמ"ס ואינם בדגם פלפל.

2. העברית החדשה: פועלי פלפל והוראה מולטיפליקטיבית-סמלפקטיבית

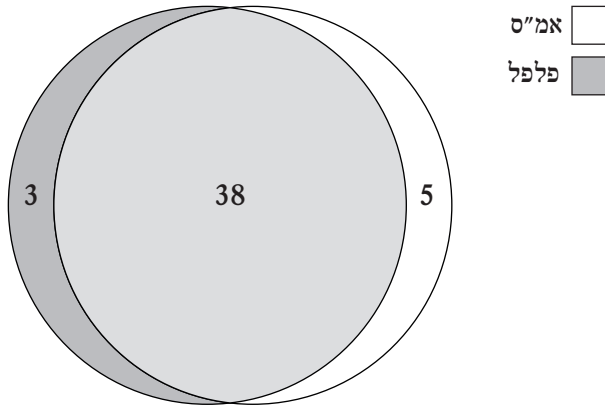
במחקר נמצא שמסוף המאה התשע-עשרה ועד ימינו כבר התייחד דגם פלפל להבעת אמ"ס.¹⁵ הדבר בא לידי ביטוי הן בגזירת פעלים חדשים ובקליטת פעלים מהרברים הקודמים הן בהוספת הוראות חדשות לפעלים קיימים ובקליטת הוראות מהרברים הקודמים.

שיעור הפעלים שנוצרו בעברית החדשה ומתועדים במילונים גדול בהרבה מאוצר המילים שנקלט ומשמש בפועל. בעברית החדשה מתועדים 77 שורשים בדגם פלפל, אבל רק 41 מהם נקלטו.¹⁶ פעלים רבים נוצרו לגופו של הקשר מסוים ולא המשיכו לשמש, למשל טחטח 'השמיע טח-טח', רדרד 'רעד ברעש', תזתז 'השתפשף'. בנספח למאמר זה ימצא הקורא גם את קבוצת השורשים שנקלטו וגם את קבוצת השורשים שלא נקלטו, ובנתונים המוצגים כאן אתבסס על הפעלים שנקלטו בלבד. הנתונים מראים התאמה דו-כיוונית מובהקת בין שתי קבוצות של פעלים – הקבוצה הצורנית של פועלי פלפל והקבוצה הסמנטית של פועלי אמ"ס כמוצג בתרשים 1 להלן.

15. מחקר הרובד של העברית החדשה כלל גם את תקופת ההשכלה, אבל תקופה זו הייתה דלה מאוד מבחינת גזירת פעלים בעלי שורשים חדשים (כך עולה ממחקרי אגרנובסקי, בהכנה), ולא תועדו בה לא פועלי פלפל חדשים ולא פועלי אמ"ס בעלי שורשים חדשים במנה אחר.

תוצרי הגזירה של שורשים הומונימיים מסומנים באינדקס תחתון. למשל בקבק₁ = בעבע, השמיע בקבק (ימי הביניים); בקבק₂ = שם בבקבוקים (העברית החדשה).

16. שיעור כה נמוך של פועלי פלפל שנקלטו מתוך פועלי פלפל שנוצרו אינו מאפיין את הדגם הזה דווקא. בראשית העברית החדשה היו חסרות בה מילים רבות, ולאנשי התרבות העברית ולציבור בכלל הייתה לגיטימציה למלא חוסרים אלו, אך פעמים רבות מילים ששילבו כותבים שונים לא נקלטו. על פי מחקרי, בעברית החדשה נכנסו למערכת הפועל העברית 978 שורשים חדשים, ורק 558 מהם נקלטו (אגרנובסקי, בהכנה).

תרשים 1: התייחדות פועלי פלפל להבעת אמ"ס בעברית החדשה

מתוך 41 פועלי פלפל שנקלטו בעברית החדשה כמעט כולם מביעים אמ"ס – למשל **דפדף, הנהן, הדהד, המהם, זמזם, צקצק, צרצר, רשרש** – ורק 3 אינם נושאים משמעות זו. בעיון מצד הסמנטיקה נמצא שמתוך 43 פועלי אמ"ס שנקלטו רק 5 שורשים אינם בדגם פלפל.¹⁷ מתוך שלושת החריגים בדגם פלפל אשר אינם מביעים אמ"ס, פועל אחד **בקבק** 'שם נוזלים בבקבוקים' הוא פועל דנומינטיבי, וההכפלה בו התרחשה כבר בשם המתווך **בקבוק**. כבר הראיתי במקום אחר שדגמים מרובעים בעלי משמעות קבועה (שפעל, פלפל, פעלל) אינם תורמים את המשמעות של הדגם

17. קבוצה קטנה של פעלים לא נכללה בנתונים אלו אף שהם עונים להגדרת אמ"ס. אלו פועלי פעלל המביעים הקטנה. דגם פעלל נוצר בהכפלת העיצור האחרון של שורש תלת-עיצורי. כבר הראיתי במקום אחר שבעברית החדשה כשפועלי פלפל נוצרים בגזירה ישירה במערכת הפועל – צחק < צחקק, ולא בדנומינציה – אוויר < אוורר, דובר < דברר, הם מביעים הקטנה פעולה בעלת הוראת אמ"ס – צחק < צחקק, שרק < שרקק, גירד < גררד, והוראת אמ"ס הייתה קיימת כבר בפועל המקורי (ראו אגרנובסקי, 2021). אחד המאפיינים של פועלי מולטיפליקטיבי הוא שהם עשויים להביע גם פעולה רכה, קטנה (ראו סמירנוב, 2010). כך ברוסית במקרה זה לפועל המולטיפליקטיבי נוסף צורן תחילי po- המביע הקטנה, למשל 'svistet' 'לשרוק' < 'posvistivat' 'לשרקק', 'kolot' 'לעקוץ' < 'pokalivat' 'לעקצץ'. בעברית פועלי פלפל אינם יכולים להתרחב עוד, שכן נדיר למצוא בה שורשים שבהם יותר מארבעה עיצורים. הרחבה מתרחשת רק בפעלים תלת-עיצוריים. מכיוון שהוראת אמ"ס של פועלי פעלל כבר מגולמת ביסוד התלת-עיצורי שממנה נגזרו, ובדגם פעלל הם מקבלים הוראה נוספת, של הקטנה, לא כללתי את פועלי פעלל אלו במניין אמ"ס. לשלושה פעלים בעברית החדשה ישנה צורה של הדגם פלפל, אך הם לא נכללו בדגם כי הם נשאלו בצורה מוכפלת: פספס. 'הפסיד' (ערבית), נקנק 'קיים משגל, הרביץ' (ערבית), זוגג (דנומינציה מן זיגוג השאול משפות אירופה). מעניין ששני הפעלים השאולים האחרונים גם הם מביעים אמ"ס.

לפעלים דנומינטיביים, למעט פעלים דנומינטיביים מדגם פלפל הנוצרים מיסוד דו-עיצורי: דף < דפדף. פועלי פלפל הנגזרים משם שבו כבר התרחשה ההכפלה נושאים את המשמעות הטיפוסית של גזירה דנומינטיבית. כידוע, הסמנטיקה של פעלים דנומינטיביים היא אירוע שבו השם המתווך הוא אחד המשתתפים, למשל בפועל בְּקָק 'שם בבקבוקים' השם המתווך בקבוק מציין את המקום, הכלי, שבו שמים משהו.¹⁸ בהתחשב באילוץ זה, למעשה יש כאן שני חריגים בלבד – פועלי פלפל שאינם מביעים אמ"ס: התחנחן 'עשה גינוני חן' (מן חן) והתפנפן (מן fun באנגלית) 'כילה, הנהנה'. דגם פלפל הוא הדגם הזמין ליצירת פועל מן היסודות הדו-עיצוריים חן ופן.

עיון בחריגים מצד הסמנטיקה – חמישה פועלי אמ"ס אשר אינם בדגם פלפל – חושף גם הוא אילוצים. שניים נוצרו משורש השאול מערבית: ליטף ושיחק, ושניים הם פעלים דנומינטיביים: סחרר וכדרר. הפועל אנפף נוצר כנראה מן השורש ההיסטורי אנ"ף ולא מהעיצורים הנשמעים בשם אַף, שכן אנפוף מאופיין בהגייה של העיצור האפי נ. נראה שגם זאת גזירה דנומינטיבית, במקרה הזה למדנית. במילים אחרות, כל חמשת החריגים נוצרו מאילוצים המונעים גזירה בדגם פלפל. מעניין גם שפועלי אמ"ס שנוצרו מיסוד עברי שלא בדגם פלפל (סחרר, כדרר, אנפף) הם מדגם רדופליקטיבי מסוג אחר – פעלל, המשמש להוספת גוון הקטנה לפעלים שכבר מביעים אמ"ס: לחש < לחשש, צחק < צחקק.¹⁹ גזירה בפעלל מאפיינת גם כמה חריגים דנומינטיביים אשר לא נקלטו: שלטט, נקבב, נקדד, דגלל. דגם פעלל מאפשר קליטת שורש תלת-עיצורי מצד אחד ואת שילובו בדגם הקרוב במבנה ובשימוש לדגם הייעודי לאמ"ס מצד אחר. במאמר "על מצבה של העברית" משנת 1998 קובל נתן זך "מדוע לא נתקבל ה'שלטוט' המוצלח של האקדמיה ללשון העברית, כך שנשארונו עם ה-Zapping וה'זומביט' האמריקאיים המכוערים".²⁰ נראה שקליטתו של הפועל שבו מוכפל היסוד הדו-עיצורי הזר דווקא, מהמילה האנגלית zap, במקום פועל בעל יסוד עברי קשורה לנטייה המובהקת בעברית החדשה להביע אמ"ס בדגם פלפל ולהשתמש בדגם פעלל בגזירה דנומינטיבית במקרים חריגים. המחקר הראה אפוא התאמה דו-כיוונית עם חריגים מעטים, אשר גם הם, כמעט כולם, עומדים באילוצים ידועים: שאילה משפה זרה ודנומינציה. מן הממצאים עולה שבעברית החדשה נעשה דגם פלפל לדרך היחידה המשמשת לגזירת פעלים בהוראת אמ"ס ולכך בלבד.

ייחוד הוראת אמ"ס לדגם פלפל בא לידי ביטוי גם בקליטה ובאי-קליטה של פעלים מהרבים הקודמים של העברית. נתונים מספריים בלבד על קליטת פעלים אינם

18. על הסמנטיקה של פעלים דנומינטיביים ועל תפקיד שם העצם המתווך ראו למשל קיפרסקי, 1997; קלרק וקלרק, 1979; לבל, 2000; על פעלים דנומינטיביים בעברית ראו בת-אל, 2013ב.

19. ראו לעיל הערה 17 על דגם פעלל.

20. ראו זך, 1998.

מלמדים על נטייה מובהקת של פועלי פלפל להביע אמ"ס. העברית החדשה כמעט לא ויתרה על פועלי פלפל מהרובד המקראי, כשם שכמעט לא ויתרה על פועלי אמ"ס שאינם בדגם זה. הדבר משתלב במגמה הכללית לשמר את אוצר המילים המקראי. אשר לרובדים מאוחרים יותר, לשון חז"ל ולשון ימי הביניים, כמעט אין הבדל בשיעור הפעלים שנקלטו בין פועלי פלפל המביעים אמ"ס ובין פועלי פלפל שאינם מביעים אמ"ס. אבל עיון מדוקדק מראה שכמעט כל הפעלים בדגם פלפל אשר מביעים אמ"ס ולא נקלטו בעברית החדשה זכו בתקופה זו לחלופה, גם היא בדגם פלפל: במקום כסכס הוסיף לשמש שפסף, במקום מטמט – זעזע, במקום ספסף – הבהב, במקום געגע ועגעג בהוראה 'גלגל' מתקיים גלגל; במקום גשגש נוצר קשקש; במקום כעכע נוצר כחכח, ובמקום קעקע המשיך לשמש קרקר, שכנראה התאים יותר להגייה של העברית החדשה בשל ערעור הגרוניות בה. לעומת זאת לפועלי פלפל שהוראתם אינה אמ"ס ושלא נקלטו בעברית החדשה אין חלופה בדגם פלפל. חלופותיהם של אלו גזורות בדגם אחר או מובעות בצירוף, למשל גרגר < ליקט גרגירים, התלהלה < השתובב; שקשק < הרטיב; נתבטבט < התנפח; זגזג < עשה שיהיה שקוף; זכזך < זיכך; למלם < רטן, התלונן; חרחר < הצית; דמדם < היה במצב של ערפול. מכאן אפשר להניח שהעברית החדשה נוטה לשמר פועלי פלפל בהוראת אמ"ס אלא אם כן הם נרחקים מפני חלופה שגם היא בדגם זה.

מרבית פועלי פלפל שנוצרו בעברית החדשה ולא נקלטו בה הם חידושי סופרים. אפשר להתחקות על תולדות פעלים מסוימים שנוצרו בתקופת התחייה. כך שפר גורלו של הפועל רשרש, חידושו של ביאליק, אשר קבע סטנדרטים רבים בספרות ובלשון. יצחק אבינרי מביא את סיפורו של חידוש זה ומכנהו "חידוש גאוני נפלא, גם מצד צלצולו האונומאטופאי, גם מצד מבנהו הלשוני: בנין פִּלְפֵל, מן רעש (ע"ד לגלג-לעג)".²¹ ועוד הוא משתף את הקורא:

הרציתי למשורר את הנחתי זו, שאפשר לראות את הפעל רשרש כמורחב מן רעש, והשיב לי שבשעת יציאתו לא נתכון לכך: עלתה המלה במחו, מבלי דעת את מקורה וסבת יצירתה. אעפ"י כן נראה לי שמתחת להכרת המשורר פעל כאן לא רק הגורם האונומאטופאי, כי אם גם הרעש.²²

ממכתבו של ביאליק משנת 1922 (הדאר, כ"ז באלול תרצ"ד) המצוטט שם אפשר ללמוד על דרכו של פועל זה לחיים ולא למוות:

ואולם יותר ממה שהמצאתי במעשי ידי שלי, נתחדש ונשתקע משלי במעשי ידיהם של אחרים, שנערכו ותוקנו על ידי – בתור עורך "השלח" ו"מוריה" – או שנתרגמו על ידי מלשונות לעז, אם בשמי המפורש ואם בעלום שמי. [...]

.21 אבינרי, תרצ"ה.

.22 שם.

הנה הפעל "רשרש", למשל, שאני אני הפושע הוא שחדשתיו, – פשוט בדיתו מן הלב, אל נא ייסרני אלהים, – והבלעתיו ראשונה באחד מספורי שופמן שנערכו על ידי ב"השלח" בווארשא. ומה תמהתי בראותי מקץ שבועים לצאת המחברת והנה פשט שמושה של מלה זו כמעט בכל כתבי הסופרים של הזמן ההוא: ברנר, שופמן עצמו, ואפילו סקולוב במאמר ראשי ב"הצפירה" בשורה הראשונה ממש – כלם התחילו פתאם ברשרוש מרשרשים. מקץ ירח ימים והנה קנתה לה מלה זו מקום מכובד גם בשיריהם של חשובי המשוררים, כשמעונוביץ ועוד. [...] גדול כחה של השפעה.²³

שלא כפועל רשרש, הפועל דרדר לא נקלט. גלגולו עולה מהתכתבות המילונאי אברהם אבן-שושן עם הסופרים שהשתמשו בו, לאה גולדברג ואברהם שלונסקי, שניהם בתרגום יצירות מרוסית לפעלים הקשורים לרעידה ולרטט. בתשובה לשאלת המילונאי על תצורתו העידו שניהם שגזרו אותו מן רֶעַד כשם שגזר ביאליק רשרש מן רֶעַש (כל אחד מהם ייחס את החידוש לעצמו).²⁴ פועל זה לא נקלט, אם בשל השפעה פחותה שלהם לעומת השפעתו של ביאליק אם בשל היותו שקוף פחות ואם מכיוון שהדוברים נזקקו לו פחות. ייתכן שהקליטה המוצלחת של רשרש קשורה לקרבתו לפועל האונומטופאי הרוסי 'šuršat בעל יסוד עיצורי דומה š-r-š. ייתכן גם שזאת הסיבה שהוא עלה במוחו של ביאליק. יש לציין שגם למקבילה הרוסית של הפועל דרדר 'dribežžat יש יסוד עיצורי דומה, רק בשיכול אותיות d-r, אך הרמיון כאן רחוק יותר.

מסיפורים אלו אפשר ללמוד גם שפועלי פלפל כבר נתפסו כמביעים אמ"ס. והינה סיפור נוסף המחזק זאת, הפעם על איש מן היישוב ועל שפת יום-יום.²⁵ בשנת 1938 פנה לוועד הלשון הרוקה דוד רוזנברג ושאל אם נכונה הלשון "לנער לפני השימוש" שכותבים על בקבוקי התרופות. הוא סבר שהפועל נייער אינו מתאים בהקשר זה, כי נייעור איננו נענוע סתם אלא להסרה של דבר (אבק מבגדים). הרוקה הרגיש צורך במילה אחרת לסדרת אירועים מזעריים החוזרים על עצמם, ולדעתו הפועל נייער הביע תכלית, מכוונות יעד, שבמינוח בלשני היינו מגדירים כאספקט ההשלמה, הבא בסתירה להוראת אמ"ס.²⁶ ההצעה הראשונה של הוועד הייתה נענע, ואחר כך התקבלה הצעת דוד ילין שכשך. שתי ההצעות של הוועד מלמדות גם הן שהוראת אמ"ס כבר התייחדה לדגם פלפל.

גם דרכה של העברית בדבר ההוראות של פועלי פלפל – קליטתן או אי-קליטתן מהרבים הקודמים, וכן התפתחות הוראות חדשות לפעלים קיימים – מצביעה על קשר הדוק בין הרגם פלפל ובין הוראת אמ"ס. העברית החדשה כמעט לא ויתרה

23. שם.

24. לרר, תשע"ו.

25. עציון, 2017.

26. גם הפועל נייער עשוי להביע הוראת אמ"ס, אבל זאת לצד אספקט ההשלמה.

על הוראות אמ"ס בפועלי פלפל, וכאשר היו לפועל כמה הוראות ולא נקלטו כולן, נשמרה הוראת אמ"ס. מלבד זאת ההוראות שנוספו בעברית החדשה לפועלי פלפל המורשים מביעות אמ"ס. כך מההוראות של הפועל טלטל נקלטה ההוראה המביעה אמ"ס 'התגלגל', ולא נקלטה ההוראה שאינה מביעה אמ"ס 'הטיל, זרק', ובעברית החדשה נוספה הוראת אמ"ס 'הניע לכאן ולכאן'. בתחרות בין ההוראות של הפועל גמגם – 'היסס, חזר על צליל בשל תקיעות בדיבור' מלשון חז"ל ו'טען נגד' מימי הביניים – ההוראה שנושמרה בעברית החדשה היא 'חזר על צליל'. ועוד דוגמה: בלשון חז"ל לפועל הבהב הוראה שאינה אמ"ס 'חרך באש'. הוראה זו לא נקלטה בעברית החדשה, והוא החל לשמש בהוראת אמ"ס 'דלק וכבה לסירוגין'. פעמים רבות להוראת אמ"ס אחת נוספת הוראת אמ"ס אחרת, למשל להוראה החז"לית של הפועל מצמצץ 'מצץ, סחט בשפתיו' נוספה בעברית החדשה ההוראה 'עצם ופקח את עיניו חליפות'.

הנתונים המוצגים בסעיף זה מראים שבעברית החדשה התייחדה לדגם פלפל הוראת אמ"ס. הדבר בא לידי ביטוי בגזירת פועלי פלפל המביעים אמ"ס באופן כמעט בלעדי. ביטוי נוסף למגמה זו ניכר בנטייה לשמר פועלי פלפל בהוראת אמ"ס מהרבדים הקודמים למעט פועלי פלפל המתחרים עם פועלי פלפל אחרים. גם נטיית העברית החדשה לשמר הוראות אמ"ס של פעלים מורשים והנטייה להוסיף להם הוראות בעלות אספקט זה משתלבות במגמה הכללית.

3. התפתחות ההוראה האספקטואלית של פועלי פלפל

מתקופת המקרא ועד ימינו

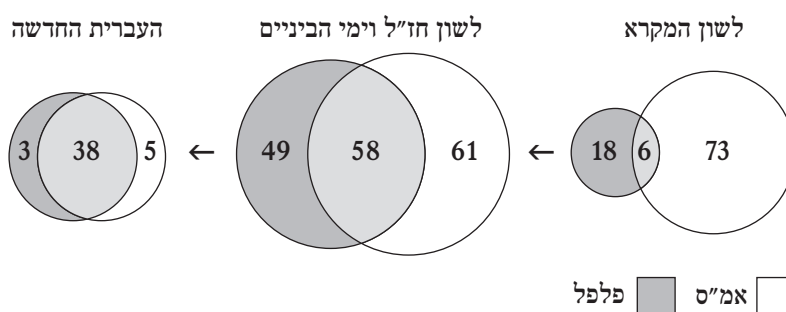
נשאלת השאלה מתי התחיל התהליך שבו התייחדו פועלי פלפל לציון אמ"ס ואיך התפתחה מגמה זו. במקרא מתועדים 24 פועלי פלפל בלבד, ומתוכם 6 מביעים אמ"ס: גלגל, טאטא, זעזע, כרכר, צפצף,²⁷ השתקשקו,²⁷ 79 פעלים במקרא עשויים להביע אמ"ס, ורובם המכריע (73) אינם בדגם פלפל, למשל: גלל, דפק, ינק, לקק, מצץ, נבח, נטף, נתר, רעד, תפף. אם כן בלשון המקרא הנטייה להביע אמ"ס בדגם פלפל אינה קיימת או אולי עודנה באיבה, שכן הרוב המכריע של פועלי פלפל אינם מביעים אמ"ס, והרוב המכריע של פועלי אמ"ס אינם נגזרים בדגם פלפל. גם מדקדקי ימי הביניים בעוסקם בפועלי פלפל בלשון המקרא לא תלו בהם ייחוד משמעות.²⁸

²⁷ רשימת הפעלים שנוצרו בלשון המקרא מופיעה בנספח. שיוך הפעלים גלגל, זעזע וכרכר בהוראתם לאמ"ס בלשון המקרא עורר התלבטות, וההכרעה הייתה בעד הוראת אמ"ס. גם הפעלים התחלחל 'נבהל', טלטל 'הפיל, זרק', קלקל² 'הטיל', קרקר² 'הרס, נתץ' עוררו התלבטות, ובהוראתם בלשון המקרא הם לא שויכו להוראת אמ"ס. השיקולים להכרעות בנוגע לכל אחד מהפעלים האלה מפורטים בנספח.

²⁸ ראו אסיף, תשל"ד.

בלשון חז"ל התרחב השימוש בשורשים מרובעים ובפלפל בכלל זה. נוצרו בה 91 פועלי פלפל, גם מהגזרות העלולות, למשל: צח < צחצח, בזז < בזזו, מצץ < מצמץ, עמם < עמעם, צלל < צלצל, נפף < נפנף, רפף < רפרף, רעע < רערע, ולעיתים אף משורשים תלת-עיצוריים: אטם < טמטם, חפש < פשפש, לעג < לגלג, רחף < רפרף.²⁹ בלשון ימי הביניים נוצרו 16 פועלי פלפל, למשל בקבק 'השמיע בק־בק', דגדג, עפעף. ניתוח של שתי קבוצות הפעלים – המורפולוגית והסמנטית – שנוצרו מלשון חז"ל ועד העברית החדשה מראה ממשק גדול למדי בין שתי הקבוצות. בממשק בין 107 פועלי פלפל ובין 119 פועלי אמ"ס נמצאים 58 פועלי פלפל המביעים אמ"ס. זאת אומרת קצת יותר ממחצית פועלי פלפל מביעים אמ"ס, וקצת פחות ממחצית פועלי אמ"ס הם בדגם פלפל.

ניתוח מנקודת המבט של יצרנות (פרודוקטיביות) דיאכרונית מראה את התפתחות התהליך מלשון המקרא ועד ימינו לקראת ייחוד פועלי פלפל להוראת אמ"ס, כמוצג בתרשים 2.

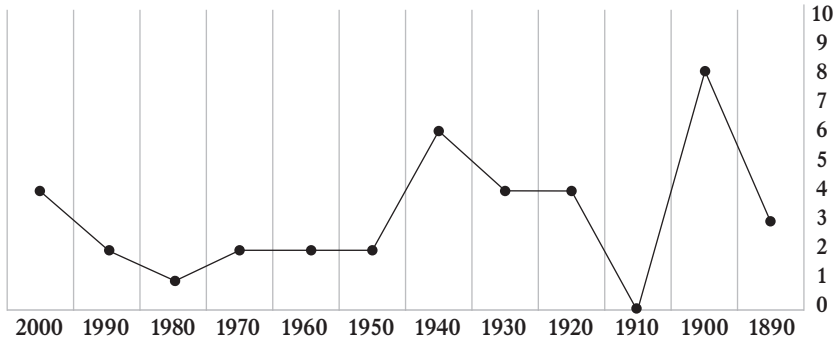

תרשים 2: התהליך שבו התייחדו פועלי פלפל להבעת אספקט מולטיפליקטיבי – סמלפיקטיבי על פי התיעוד הראשון של השורשים

הדגם הזה המשיך להיות יצרני בעברית החדשה מתחילת תקופת התחייה ועד ימינו, כמוצג בתרשים 3.³⁰

29. בנדויד, תשכ"ז, עמ' 485.

30. זאת לעומת דגמים אחרים בעלי מטען סמנטי – שפעל ופעלל – אשר המשמעות הייחודית שלהם התפתחה רק בעברית החדשה. היצרנות שלהם הייתה בעיקר בעשורים הראשונים למדינה, והיא פסקה בעברית בת זמננו (ראו אגרנובסקי, 2021).

תרשים 3: היצירות של דגם פלפל במשמעות אמ"ס בעברית החדשה

אפשר להניח שיצירה רחבה יחסית בדגם זה בתקופת התחייה הייתה נחלתם של סופרי התחייה, שלעיתים שלחו ידם גם בכתיבה בעיתונות. ההיקריות הראשונות של הפעלים נמצאו בכתיבה של סופרים מתקופה זו: מנדלי מוכר ספרים, אורי ניסן גנסין, יוסף חיים ברנר, חיים נחמן ביאליק ואחרים, וגם בעיתונות התקופה. כדברי צבי בצרביסטריצר במחקר על לשון התשובות כמאה התשע-עשרה, בסוגה זו לא נמצא אף פועל מחודש אחד בדגם זה.³¹

אשר לפוטנציאל התרחבות המגמה, נראה שהתהליך עשוי להימשך במסגרת אילוצים שונים.³² התבנית הרדופליקטיבית מספקת מקום להכפלה של שני עיצורי שורש בלבד. אפשר לתאר את פוטנציאל היצירה של פועלי פלפל בשני צירים אל"ף-ב"תיים היוצרים משבצות למילוי. המשבצת במפגש בין אותיות זהות חסומה בשל אילוץ פונוטקטי – האפשרות של זהות העיצור השני לראשון חסומה. חישוב קומבינטורי, צירופי, יוצר 462 מקומות תאורטיים בהכפלה של 22 אותיות האל"ף-ב"ית ב-21 אותיות.³³ מתוכם יותר מ-100 מקומות כבר מנוצלים. על המקומות הנותרים חלים אילוצים פונוטקטיים נוספים, והם מפחיתים את סיכויי המשבצת להתמלא גם אם אינם חוסמים אותה לגמרי: הפוטנציאל הנמוך של אותיות אהו"י להשתבץ בדגם זה³⁴ והנטייה להימנעות מאותיות הקרובות מבחינת מקום החיתוך ואופן החיתוך. המגבלות המורפולוגיות, הפונולוגיות והפונו-סמנטיות האלה משאירות כ-150 משבצות ריקות.

31. בצרביסטריצר, תש"ן, עמ' 21.

32. על אילוצי יצירות בלשון ראו הספלמת' וסימס, 2010, עמ' 118–122.

33. בהנחה שהומונימיה והומופוניה נדירות יחסית מכיוון שהן פוגמות בשקיפות סמנטית, אם כי קיימים חריגים אחדים, כמו קשקש/כשכש.

34. הפוטנציאל הנמוך נובע משימושן הכפול (עיצור ותנועה). למשל הסבירות שייגזר פועל כמו *בייבה – נמוכה. עם זאת ישנם חריגים אחדים: קווקו, מהמה, להלה (לא בשימוש).

האילווצים המגבילים במיוחד הם כמובן האילווצים הסמנטיים. כאמור, פועלי אמ"ס הם קבוצה קטנה בשפות, כנראה בשל מיעוט אירועים בעולם מן הסוג שהפעלים האלה מציינים – סדרת אירועים אטומיים קצרים. על כן אפשר להניח שהצורך במילים נוספות מסוג זה גם בעברית אינו רב. מלבד זאת שורשי פלפל יוכלו להיווצר רק מיסוד מילוני, למשל דף < דפדף או באונומטופאה, למשל געגע. אפשר להניח שגזירת פועלי פלפל בהוראת אמ"ס ליצירת גוני משמעות תתרחב בלשון העגה, כמו למשל ככף, שנש, פמפם, ג'מג'ם, לרלר.

בשל האילווצים הללו ומכיוון שהמניע ליצור נאולוגיזם הוא צורך סמנטי, אפשר להניח הרחבה מעטה בדרכים שבהן נוצרו כמה חריגים מהמגמה הכללית: הוראת אמ"ס המובעת בדגם פעלל, כמו כדרר, ופועלי פלפל דנומינטיביים שאינם מביעים אמ"ס, כמו בקבק או התחנחן. כך, אם יהיה צורך בפועל שפירושו 'לשים בצנצנות' עשוי להיווצר הפועל הדנומינטיבי *צנצן, כמו שנוצר הפועל צלחת במשמעות 'לשים בצלחת בצורה יפה להגשה', ומילת האם, צלחת, מציינת מקום, כלי קיבול.³⁵ כך גם הצורך בפועל לשיחות בזום עשוי ליצור *זמזם, כמו שנוצר הפועל טלפן, ושמילת האם מציינת מכשיר שבו נעשית פעולה. וזאת אף על פי שהפעלים האלה אינם מביעים אמ"ס.

בסעיף זה ראינו שדגם פלפל בהוראה של אמ"ס מצוי מעט במקרא, ולמעשה בלשון חז"ל התחיל תהליך ייחודו לציון אמ"ס. בעברית החדשה התעצמה מגמה זו עד שנעשו פועלי פלפל לדרך המלך בגזירת פעלים בהוראה זו. המגמה עשויה להתפתח גם בעתיד במידה שיאפשרו אילווצים שונים.

4. הגורמים לתהליך

בסעיף הקודם תואר תהליך ההתפתחות של פועלי פלפל כמסמנים הוראת אמ"ס לפי העולה מן המילונים ומן הקורפוסים. בפרק הזה אנסה להתחקות על הגורמים שהשפיעו על התפתחות זו, ודבריי כאן הם בבחינת השערות – על סמך הספרות הבלשנית בנושאים אספקט, איקוניות והשפעת שפות המגע וכן על סמך האטימולוגיה של הפעלים הנחקרים.

רדופליקציה לסימון איקוני של ריבוי

נראה שביסוד ההתפתחות שהצבעתי עליה בעברית עומדים תהליכים אוניברסליים. כידוע פעמים רבות רדופליקציה מונעת מגורמים מורפו־פונולוגיים ויש לה פוטנציאל לייחוד סמנטי. השלמת השורש למען שילובו במבנה מורפולוגי אחר היא מהגורמים המורפו־פונולוגיים הידועים לרדופליקציה בשפות העולם.³⁶ כאמור לעיל, בלשון

35. תודה רבה לצופיה שקלים על הדוגמה הזאת.

36. אינקלס וזול, 2005, עמ' 13–15, 20–21.

חז"ל התרחבה הגזירה של פועלי פלפל, ופעלים רבים מן הגזרות העלולות שינו את צורתם לפלפל. מקצתם הביעו אמ"ס במקרא ושימרו הוראה זו בצורתם החדשה (כמו מצץ < מצמץ, נטף < טפטף), מקצתם פיתחו הוראת אמ"ס בעקבות שינוי הצורה, וכך נוצר גם בידול סמנטי בין הפועל המקראי המקורי לפועל פלפל שנוצר ממנו בלשון חז"ל, למשל נד' נדר, נע' < נדנר 'טלטל לכאן ולכאן'; צחח/צח' היה טהור' < צחצח 'הבריק על ידי שפשוף'.

במרוצת הזמן ספג הדגם הרדופליקטיבי פלפל הוראת אמ"ס. הזיקה של ריבוי לרדופליקציה ידועה גם היא בשפות העולם, והיא אחת מהדרכים לסימונו של ריבוי.³⁷ יתר על כן, הריבוי לסוגיו הוא מן ההוראות הנפוצות של רדופליקציה מורפמית כמו דגם פלפל.³⁸ ישנן שפות שבהן מולטיפליקטיבי נגזר מסמלפקטיבי ברדופליקציה, למשל בארמנית dxk-al 'לקבל מכה אחת המלווה בקול', dxk-dxk-al 'להוציא קולות רעש חוזרים'.³⁹ נראה שבעברית הכפלת היסוד הדו-עיצורי נתפסה עם הזמן כחיקוי איקוני של ריבוי – חזרה על אירועים אטומיים מזעריים המרכיבים סדרה.

פעלים אונומטופאיים: גורם מורפולוגי וסמנטי

על התפתחות המשמעות הייחודית של הדגם פלפל השפיעה גם נטיית העברית לקלוט בו פעלים אונומטופאיים או פעלים פונר-סמנטיים אחרים.⁴⁰ הנתונים המוצגים בתרשים 4 מלמדים על עלייה מרובד לרובד בשיעור הפעלים האונומטופאיים הן ביחס לפעלים אחרים הן במספרם האבסולוטי: 4 אחוזים בלשון המקרא (1/24), 13 אחוזים בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים (14/108) ו-46 אחוזים בעברית החדשה (18/39). כבר ציינה שורצולד שריבוי הפעלים האונומטופאיים בדגם פלפל נובע מגורם מורפולוגי – הימנעות ממילים חד-הברתיות, ומגורם סמנטי – ייצוג של החזרה על הצליל בעולם האמיתי על ידי הכפלה בצורת הפועל.⁴¹ שילוב האונומטופאה בפלפל אינו מפתיע כי אחת התכונות האוניברסליות של מולטיפליקטיבי ושל הסמלפקטיבי

37. יספרסן, 1924, עמ' 210–211 (הפרק "Plural of the Verbal Idea").

38. אינקלס וזול מציגות את התפיסה המוסכמת שרדופליקציה בפעלים מסמנת בדרך איקונית חזרה (iterativity) או ריבוי (pluractionality), אך מדגישות שהסמנטיקה אינה מתלווה בהכרח לרדופליקציה (אינקלס וזול, 2005, עמ' 13–14). סימון הריבוי בפעלים רדופליקטיביים קיים בשפות אוקיאניות; ראו לינג ואחרים, 2002, עמ' 671–680, 387–409, 815–832.

39. קנזב, 2007.

40. ענייננו אינו בכלל הפעלים בעלי זיקה לצליל (קירצ'וק, 2011) אלא בפעלים שנגזרו בפלפל בחיקוי הצליל. כך הפועל בעבע החז"לי לא יימנה כאונומטופאי אף שמקורו המקראי בעה כנראה אונומטופאי, וכך גם הפועל הדהד מן השם הד או הפועל לעלע מהשם לוע. לעומת זאת הפועל צקצק יימנה כאונומטופאי כי הוא נוצר ישירות במערכת הפועל או אולי בתיווך של האידיופון ציק-ציק (ציק-צוק), וכך גם, למשל, הפעלים שקשק, ברבר. פעלים פונר-סמנטיים כוללים גם פעלים המחקים קול (אונומטופאה) וגם פעלים המציינים באופן קולי סימבולי תנועה, תחושה ועוד. ראו יספרסן, 1924, עמ' 396, 400–401.

41. שורצולד תשע"ח; ינאי (תשל"ד) וטובין (2001) ציינו את הקשר בין אונומטופאה לרדופליקציה.

המתלווה אליו היא שקבוצה זו כוללת פעלים אונומטופאיים רבים.⁴² בחינת רשימות פעלים אונומטופאיים משפות שונות שערך קנוז הראתה שרובם המכריע מביעים אספקט מולטיפליקטיבי-סמלפקטיבי.⁴³ בעברית פעלים אלו נוטים להשתבץ בדגם הרדופליקטיבי פלפל.

העברית החדשה עשירה בפועלי עגה אונומטופאיים בדגם זה. כבר בשנת 1963 הדגיש רפאל ספן בספרו "דרכי הסלנג" את העובדה שדגם פלפל יצר בלשון העגה פעלים אונומטופאיים וסימבוליים רבים או הוסיף משמעות לפעלים קיימים אשר "מציינים עפ"ר פעולה חוזרת או ממושכת וכפל ההגאיים יוצר תחושה של הרמוניה בין הצליל והפעולה המכוונת במלה".⁴⁴ אשר לגורם המורפולוגי לשיבוץ אונומטופאה בפלפל, הדבר קשור במאפייני העברית בהיותה שפה שמית. בשפות העולם שילוב של רדופליקציה ואונומטופאה נפוץ באידיופונים (ideophones) – מילים פונר-סמנטיות המביעות באופן סימבולי רעיון של צליל, תחושה, ריח, הבעת פנים, תנועה, צבע, צורה או פעולה. באידיופונים מוצאים לא פעם חזרה מלאה על הברה או חזרה בשינוי תנועה: ציף-ציף, טיף-טיף. הם משלבים בחופשיות רדופליקציה ואונומטופאה כי הם מוגבלים פחות מחלקי דיבר אחרים מבחינה מורפולוגית.⁴⁵ פעלים אונומטופאיים רבים נגזרים מאידיופונים, ורובם גם מביעים מולטיפליקטיב וסמלפקטיב. כבר ציין קנוז שברוסית פעמים רבות קיים קשר משולש של אידיופון – מולטיפליקטיב – סמלפקטיב.⁴⁶ אבל בשפות רבות אילוץ המבנה במערכת הפועל אינם מאפשרים לקלוט חזרה על הברה. כך האידיופון האנגלי tick-tock משלב אונומטופאה ורדופליקציה, אבל הפועל tick אינו קולט אותה. גם הרוסית משלבת רדופליקציה עם אונומטופאה באידיופונים, אך לרוב לא במערכת הפועל. למשל האידיופון הוא tik-tak והפועל הוא 'tikat', נביחת הכלב היא gavgav, והפועל הוא 'gavkat'. ברוסית רדופליקציה קיימת בפעלים אם היסוד הוא הברה של עיצור ותנועה כמו 'gogotat' געגעע, 'šušukat'sja' הסתודר'. בשפות רבות אפוא האילוץ של המבנה ההברתי במערכת הפועל חוסמים קליטת הברה מוכפלת. לעומת זאת המבנה המורפולוגי של העברית מאפשר זאת בדגם פלפל.

נראה לי שישנה עוד סיבה לקליטת אונומטופאה בפלפל, והיא קשורה למאפיין מורפולוגי אחר של העברית כשפה שמית. מערכת הפועל העברית מאופיינת בגזירה מסורגת מבוססת עיצורים, והתנועות משתנות בנטייה. כך בפעלים tick באנגלית או 'tikat' ברוסית נשמרת ההברה בכל הנטייה, ואילו בעברית נשמרים רק שני עיצורים, והם מתחברים בתנועות שונות בהתאם לכניין ולצורות הנטייה. לשיבוץ העיצורים

42. חרקובסקי, 1998ב.

43. קנוז, 2007.

44. ספן, תשל"ג, עמ' 46.

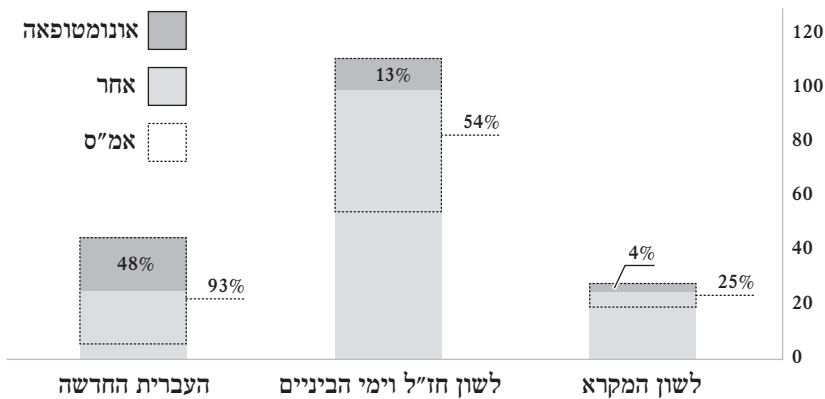
45. וטסון, 2001; דינגמנס, 2015; על העברית ראו שורצולד, תשע"ח. המונח המשמש אצלה הוא "מילים גולמיות".

46. קנוז, 2007.

ת, ק בתבניות שורש על היסוד הדו-עיצורי להיות מורחב לשלושה או לארבעה עיצורים. בכל הגזרות וברגם פלפל לא יישמר הצליל בכל הנטייה. כשהמערכת מוגבלת בייצוג איקוני של צליל, ייצוג החזרתיות הופך לדומיננטי, ורגם פלפל הוא הרגם העיקרי שאונומטופאה משתבצת בו.

הנתונים מראים ששיעור פועלי פלפל עלה כי רגם זה קלט פעלים אונומטופאיים רבים המביעים אמ"ס מטבעם, למשל זמזם, צקצק. הנחתה היא שעלייה בשיעור פעלים אונומטופאיים ברגם פלפל חיזקה את ההוראה האספקטואלית של הרגם – סדרת אירועים קצרים וסמוכים בזמן.

בתרשים 4 להלן אפשר לראות ששיעור הפעלים המביעים אמ"ס מתוך פועלי פלפל עלה מרובד לרובד בגלל גזירת פעלים אונומטופאיים. יתר על כן, ככל שגבר השימוש באונומטופאה בגזירת פעלים כך גדל מספר הפעלים האחרים. אם כן קליטת פעלים אונומטופאיים חיזקה בהם את המאפיין של הבעת אמ"ס וגרמה לקבוצה זו לגדול עוד יותר.

תרשים 4: שורשי פלפל: מתאם בין העלייה בגזירת פעלים אונומטופאיים ובין העלייה בגזירת פועלי אמ"ס אחרים

גם שפות שמיות אחרות מתאפיינות בהכפלה בפועל, למשל הארמית והאמהרית,⁴⁷ וגם בהן דגמי ההכפלה כוללים פועלי אמ"ס. בארמית הבבלית יש פעלים ברגם המקביל לפלפל העברי ובהוראה זו, למשל גַעְגַע (בגרון), גַמְגַם, גַעְגַע 'גלגל', כַסְכַס, הַבְהַב, קַרְקַר, רַפְרַף, לצד פעלים אשר אינם מביעים הוראה זו: בַזְבַז, בַלְבַל, לְבַלְב, לְגַלְג, נְמַנַם, צַמְצַם, קַשְקַש 'חפר, עדר'. נשאלת השאלה אם בשפות שמיות

47. ינאי, תשל"ד, עמ' 125.

חיות אפשר למצוא התפתחות מרחיקת לכת בשיעור פועלי אמ"ס כמו בעברית החדשה. בהסתכלות סינכרונית בפעלים באמהרית מזהה לסלאו מאפיינים דומים לאלה שנמצאו בהסתכלות סינכרונית בעברית: אינטנסיביות, חזרה, תדירות, ריבוי מושאים, השלמת פעולה, ביצוע בחיפזון וביצוע מוחלש.⁴⁸ מחקרו הסינכרוני של ג'פרי כאן מראה שפעלים רבים בארמית החדשה הם פעלים פונו-סמנטיים המיוצגים בשורשים מרובעים רדופליקטיביים. עם זאת נמצאים בה גם פועלי פלפל אחרים.⁴⁹ לא ידוע לי על מחקר של פעלים רדופליקטיביים בשפות שמיות חיות מנקודת מבט של יצרנות דיאכרונית. מחקר כזה עשוי לקבוע אם המצב בשפות אלו קרוב יותר ללשון חז"ל או לעברית החדשה.

השפעת שפות המגע

השערתו היא שתהליך הפיכת פועלי פלפל למסמן של אמ"ס הואץ בהשפעת שפות המגע. עיקר ההשפעה של שפות המגע היה בתקופת התחייה, מסוף המאה התשע-עשרה ובעשורים הראשונים של המאה העשרים. בתקופה זו חסרו מילים רבות בעברית, שהחלה לשמש בכל תחומי החיים. מלבד זאת רבים ממשמשי העברית היו דוברי יידיש ובעלי רקע רוסי כשפת תרבות כללית, ובהם סופרים שהשפיעו על העברית החדשה.⁵⁰ אצל יוצרי תקופת התחייה מוצאים שימוש רב יחסית בפועלי פלפל חדשים ובייחוד בפעלים בעלי יסודות מקבילים ברוסית וביידיש. רוב הפעלים האלה אנומטופאיים, מהם נקלטו ומהם לא נקלטו: ברבר המקביל ל-'bormotat ברוסית ול-'burtšen ביידיש, געגע המקביל ל-'gogotat ברוסית ול-'gogotešen ביידיש, צקצק המקביל לפעלים 'cykat (עם הלשון) ו-'cokat (בעקבים ובפרסות) ברוסית ול-'coken ביידיש, תקתק המקביל ל-'tikat ברוסית ול-'tiken ביידיש, הפעלים המהם, חרחר, קאקא 'השמייע קולות קוקיה' ובסבס 'דיבר בקול בס', המקבילים לפעלים ברוסית, וכן נשנש, צרצר, במבם, פמפם המקבילים לפעלים ביידיש. נראה שגם הפעלים רשרש ורדרד, שהוזכרו בסעיף 2, קשורים בפעלים ברוסית. אומנם האנומטופאה מאופיינת בהופעה של אותם יסודות בשפות שונות בלי השפעה הדדית, שכן מדובר בחיקוי צלילים,⁵¹ כמו הפועל תקתק, שבו יסוד המשותף לאנגלית, לרוסית, ליידיש ולשפות נוספות, או הפועל ברבר בעל יסוד משותף גם לרוסית וליידיש וגם לערבית.⁵² ואולם ריבוי הפעלים המשותפים לעברית, לרוסית וליידיש, הרקע ההיסטורי-חברתי של התקופה שבה הפכה העברית לשפה לכל תחומי החיים וכן שפות המקור שמהן

48. לסלאו, 1995, עמ' 456.

49. הוא מאפיין פעלים אלו בסמליות קולית (sound symbolism). ראו כאן, 2018.

50. דורון ואחרים, 2019.

51. בלאזי ואחרים, 2016.

52. על הפועל ברבר בערבית מדוברת ראו נצר, תשס"ח, עמ' 237.

תורגמו היצירות שבהן נקרו הפעלים מחזקים את ההנחה שהרוסית והיידיש היו מקור לשאלת היסוד האונומטופאי.

לרוסית וליידיש הייתה גם השפעה סמויה. למשל הפועל דפדף נוצר כנראה בתרגום שאילה מרוסית – בהכפלת היסוד העיצורי של השם דף כמו שברוסית המילה list 'דף' עומדת ביסוד הפועל 'listat' 'דפדף'. הפועל נדנד עשוי להדגים שאילת משמעות לפועל קיים. הוראתו בלשון חז"ל היא 'היטלטל', ובעברית החדשה הוא קיבל משמע נוסף, 'הטריד שוב ושוב, הלאה בדברים', כנראה בהשפעת פעלים בהוראה זו ברוסית (nudit') וכיידיש (nuden/nudišen) – שבשניהם היסוד העיצורי n-d.⁵³

בעברית בת זמננו יש השפעה של שפות אחרות, לאו דווקא שפות תשתית, על יצירת פעלים השייכים לעגה. למשל מקור הפועל זפזפ 'דילג בין ערוצים' באנגלית zap 'נע במהירות', ומקור הפועל לרלר 'פטפט' לפי עדות הדוברים עשוי להיות בערבית מרוקאית או בטאטית, שפתם של יהודי קווקאז, השייכת לשפות אירניות. באופן כללי הרוב המכריע של פועלי פלפל בהוראת אמ"ס שנוצרו בעברית החדשה הושפעו משפות זרות, במישרין או בעקיפין, ורק למעטים מהם לא נמצאה זיקה למקור זר: הדהר, הנהן, כפכף, לעלע, רחרח, קוקו.

מלבד השפעת הרוסית והיידיש בתחום המילון, אפשר להניח השפעה סמויה של הרוסית מבחינת עצם הצורך בסימון אמ"ס. כאמור בסעיף 1, ברוסית קיימים זוגות פעלים מולטיפליקטיבי-סמלפלקטיבי, ולסמלפלקטיבי יש צורך מורפולוגי ייחודי. עצם הקיום של סימון מורפולוגי ברוסית היה עשוי להניע סימון בעברית אף על פי שהקטגוריות אינן חופפות במלואן.

ראינו שהתהליך שבו ההתייחדו פועלי פלפל להוראת אמ"ס הושפע מגורמים אוניברסליים, מגורמים הקשורים להיות העברית שפה שמית וכן מגורמים הקשורים בהשפעת שפות המגע.

5. סיכום

במאמר הוצג מחקר של קבוצת פעלים משורש מרובע מדגם פלפל, כמו בלבל, צמצם, שגשג. ממצאי המחקר הראו שבהתפתחות העברית לדורותיה ולרכדיה הלכו והתרכבו הפעלים שנוצרו בדגם זה והביעו הוראה אספקטואלית ייחודית. פעלים כמו צלצל, גמגם, נפנף, צקצק, הנהן, דשדש עשויים לציין סדרת אירועים אטומיים קצרים וסמוכים בזמן אשר מרכיבים סדרה, למשל "הוא צלצל שוב ושוב" (אספקט מולטיפליקטיבי), ורובם מציינים גם אירוע אחד מתוכה, למשל "הוא צלצל פעם אחת" (אספקט סמלפלקטיבי) לעומת "הוא אכל שוב ושוב / פעם אחת", המציין רק אירועים מורחבים ולא את מרכיביהם.

⁵³ על השפעת נודען בידיש על הרחבת המשמעות של פועל העגה נדנד בעברית החדשה ראו ספן, תשל"ג, עמ' 38.

מסקנות המחקר התבססו על ניתוח נתונים מהיבט של יצרנות דיאכרונית. כדי לבחון את תהליך ההתפתחות במרוצת הזמן נותחו הפעלים שנוצרו בכל רובד מרובדי העברית, פעלים מדגם פלפל ופעלים המביעים אספקט מולטיפליקטיבי-סמלפלקטיבי. הנתונים הראו שהממשק בין הקבוצות, המורפולוגית והסמנטית, הלך וגדל מרובד לרובד. בלשון המקרא התהליך טרם התחיל או נמצא רק באיבו, והוא התפתח בלשון חז"ל ונמשך בימי הביניים. בעברית החדשה נעשו פועלי פלפל לדרך המלך בגזירת פעלים באספקט מולטיפליקטיבי-סמלפלקטיבי, והם משמשים לכך בלבד, למעט חריגים אחדים.

במאמר הועלו גורמים אפשריים לתהליך. ראשיתו בגורם מורפו-פונולוגי – הנטייה להרחיב את הגזרות העלולות לשלמים, בין היתר למרובעים – ובעקבות זאת התרחש תהליך סמנטי: פועלי פלפל חדשים רבים הביעו חזרה על אירועים קצרים וסמוכים. הקבוצה הורחבה בפעלים אונומטופאיים, אשר מטבעם מביעים אירועים מסוג זה, ובכך חיזקה עוד יותר את המטען הסמנטי של הקבוצה. בעברית החדשה השפיע גם גורם חיצוני – שפות המגע, ובייחוד התשתית מן הרוסית והיידיש, השפיעו בתחום המילון. הרוסית כנראה השפיעה גם בעצם הצורך בסימון מורפולוגי של האספקט. ממצאי המחקר מלמדים על תופעה מעניינת בעברית. כידוע, בשפות העולם מאפיינים אספקטואליים בדרך כלל מסומנים בצורנים שנוספים בצורה קווית (אפיקסציה). מכיוון שהעברית היא שפה שמית וגזירה מסורגת היא הגזירה היחידה המשמשת בה במערכת הפועל, אין אפשרות לצרף בה צורנים לפעלים קיימים בדרך קווית. בשפה העברית התפתחה דרך לסמן הוראה אספקטואלית באמצעות דגם שורש ייחודי.

נספח: שורשים והוראותיהם על פי הרבדים שנקרו בהם בפעם הראשונה במערכת הפועל

השורשים מיוצגים בפועל פֻעיל, ובהיעדר פועל פֻעיל מובהק – בבניין התפעל. בכל רשימה שלוש קבוצות: פועלי פלפל שאינם מביעים אמ"ס, פועלי אמ"ס שאינם בדגם פלפל ופעלים המשלבים את המאפיין הצורני עם המאפיין הסמנטי – פועלי פלפל המביעים אמ"ס. בראש כל קבוצה מובא בסוגריים מספר השורשים שנוצרו בה ברובד המדובר ומספר השורשים מתוכם המשמשים בעברית בת זמננו. פעלים מהרבדים הקודמים שאינם בשימוש בעברית בת זמננו מסומנים בסוגריים מרובעים, למשל [רמרם]. הרשימה המציגה את תוצרי הגזירה של העברית החדשה מחולקת לשורשים שנקלטו ולשורשים שלא נקלטו.

משמעות הפועל מוצגת בין גרשים. בפעלים המביעים אמ"ס מובאת רק הוראה זו. כאשר השיוך להוראת אמ"ס אינו ודאי, בשל מיעוט התייעוד, יש סימן שאלה לפני הפועל. שורשים הומונימיים מופיעים כמה פעמים, והם מסומנים באינדקס תחתון, למשל, בקבק₁ = בעבע, השמיע בק-בק (לשון ימי הביניים); בקבק₂ = שם בבקבוקים (העברית החדשה).

1. לשון המקרא

פלפל שאינו אמ"ס (15/18)

1. התחלחל¹ 'נבהל'⁵⁴
2. חרחר¹ 'עורר, הצית'
3. 'טלטל' 'הטיל, זרק'⁵⁵
4. 'יפִיפָה' 'היה יפה'
5. 'כלכל¹, 'פרנס, הכיל'
6. התלהלה 'התהולל, השתעשע'
7. התמהמה 'התעכב'
8. התמרמר 'הסתער במרירות'
9. סכסך¹ 'גירה, חרחר ריב'
10. סלסל¹ 'כיבד, הוקיר'⁵⁶
11. ערער¹ 'מוטט'; התערער 'התמוטט'
12. פצפץ 'ניפץ'
13. [קלקל² 'הטיל']; [התקלקל 'התמוטט, התנועע'⁵⁷]
14. [קרקר² 'הרס, נתץ'⁵⁸]
15. שגשג 'צמח, עלה'
16. שעשע¹ 'עינג'; השתעשע 'התענג'
17. [השתעשע² 'התפלא, קהו חושיו']
18. תעתע 'רימה'; 'היתעתע 'ביזה'

פלפל המביע אמ"ס (6/6)

1. ?גלגל 'הפיל מהסלעים'; ?התגלגל 'היטלטל'⁵⁹

54. בלשון חז"ל הפועל התחלחל: מציין משמעות של פחד וגם משמעות של רעד, ולכן בלשון חז"ל יש לו הוראת אמ"ס. אבל נראה שבהיקרות היחידה בלשון המקרא, במגילת אסתר, הפועל משמש רק במשמעות של פחד ואימה. גם השם חִלְחֵלָה בלשון המקרא מביע פחד ואימה ולא רעד. לכן למרות הספק הפועל הזה לא שויך לקבוצת פעלים המביעים אמ"ס.
55. נראה שבהיקרות היחידה הזאת הפועל טלטל אינו מביע אמ"ס, והוא פיתח הוראה זו אחר כך: בלשון חז"ל פירושו 'עבר ממקום למקום, נתגלגל' ובעברית החדשה 'נענע'.
56. בלשון חז"ל הפועל סלסל משמש במשמעות 'עשה תלתלים, גלים'. המילון ההיסטורי מנתח את השורש סלס"ל גם במשמעות 'הוקיר' וגם במשמעות 'עשה תלתלים, גלים' כאותו שורש. ייתכן שהמשמעות של אמ"ס, המתועדת בלשון חז"ל, הייתה קיימת כבר בלשון המקרא, אך בפועל היחיד המתועד בספר משלי אין היא מתקיימת.
57. נראה שהוראת אמ"ס של הפועל התקלקל באה מבניין התפעל, והשורש עצמו אינו נושא הוראה זו.
58. הפועל קרקר² לא שויך לאמ"ס כי גם במשמע 'נתץ' הפעולה מציינת מטרה של הרס.
59. שיוך השורש גלג"ל לאמ"ס אינו ודאי, שכן בפועל גלגל בניין פיעל מופיע רק פעם אחת, ולא ברור אם הכוונה ל'הפיל' בלבד או לפעולה סיבובית. הפועל התגלגל המופיע פעם אחת במקרא

2. ?זעזע 'הנייע בחוזקה, הרעיד בתנועתו'⁶⁰
3. טאטא 'גרף במטאטא'
4. ?כרכר 'רקד, קפץ והסתובב'⁶¹
5. צפצף; ('ציפור) השמיעה קול'
6. השתקשק; 'התרוצץ ברעש'⁶²

אמ"ס שאינו פלפל (63/73)

1. אנק 'גנח'
2. בס/בוסס/בושס (בו"ס/בש"ס) 'רמס'
3. [בסה (בס"י) 'דש ודרך']
4. בעט 'רקע ברגלו'
5. [בעה; 'לחך, בעבע']
6. גלל 'גלגל, טלטל'
7. גמא 'לגם, בלע'
8. געה 'השמיע קול נהימה'
9. התגרד; 'התחכך'
10. דש (דו"ש) 'דרך'
11. [דלג 'קפיץ']; דילג 'קפיץ'
12. דפק 'הקיש'
13. דרך 'צעד, פסע'
14. [הרך 'דרך']
15. [הם (הו"ם) 'המה']
16. הלם 'דפק, הקיש'
17. [זרר; 'התעטש']
18. חבט 'הכה, דפק'
19. חרק; 'שפשף'
20. טיפח; 'הכה ביד, דפק'

- מביע אמ"ס במובהק, אבל נשאלת השאלה אם מקור הוראה זו בשורש או בכניין התפעל. כללתי פועל זה בקטגוריה של אמ"ס בשל משמעות השם גִלְגַל.
60. ההיקרות היחידה במקרא של הפועל זעזע אינה מאפשרת לקבוע בוודאות אם בתקופה זו הייתה הוראתו רק 'הנייע בחוזקה' והמרכיב של רעד נוסף בלשון חז"ל או שהיה מגולם בשורש כבר אז.
  61. משתי ההיקריות של הפועל כרכר בשמואל ב קשה ללמוד אם אכן מדובר בהוראה כללית של 'רקד', אשר אינה אמ"ס, או בהוראה 'קפיץ והסתובב', המביעה אמ"ס כבלשון חז"ל. בשל הוראת היסוד של השורש הזה בשפות שמיות, הקשורה לסיבוב, שייכתי פועל זה לקבוצת פעלים המביעים אמ"ס גם בלשון המקרא.
  62. השורש שקש"ק; מופיע פעם אחת במקרא בפועל השתקשק; בכניין התפעל, ואפשר היה להניח שהוראת האמ"ס שלו באה מן הכניין. אבל בגלל האופי האונומטופאי שלו סביר להכריע שהוראת אמ"ס באה מן השורש. הפועל שקשק מופיע בלשון חז"ל ונושא הוראת אמ"ס מובהקת.

21. ייבב 'בכה אגב השמעת יבבות'
22. יילל 'יבב'
23. ינק 'מצץ חלב שדיים'
24. ירה 'זרק, קלע'⁶³
25. ירקו 'רקק'
26. לש 'גלגל וכבש בצק לאפייה'
27. [לחך 'ליקק', אכל (ירק)]; ליחך 'ליקק'
28. [ליחש 'שוחח בקול נמוך'⁶⁴]
29. [לקק]; ליקק 'גמא בלשונו'
30. מלל 'הניע הנה והנה, טלטל, שפסף'
31. מצץ 'ינק'
32. [משש 'משמש']; מישש 'משמש, גשש'
33. נבח 'השמיע קול (כלב)'
34. נגח 'הדף ופגע בקרניים'
35. הדיח (נד"ח) 'הניף והכה, הדף ופגע'
36. [ניהג 'נאק, המה']
37. נהם 'המה'
38. נהק 'השמיע קולות צעקה'
39. נד (נד"ד) 'התנועע, זו לכאן ולכאן'
40. [נף; (נו"ף) 'היזה, פיזור']; נופף 'הניע (יד)'
41. הזה (נו"י) 'זילף, פיזור נוזלים'
42. נטף 'טפטף'
43. התנוסס, 'התנופף, התנוצץ'
44. ניער 'נענע, טלטל'
45. נער 'צעק, שאג'
46. נפח 'פלט אוויר'
47. ניקף; 'הכה, דפק'
48. נקר 'דקר ועקר'
49. נשב 'נשף, נפח'
50. נשך 'הכניס את שיניו ונגס'
51. נשם 'נשף רוח'
52. נשף 'הוציא אוויר'
53. נשקו; 'נתן נשיקה'

63. הפועל ירה אינו אמ"ס מובהק, ועם זאת הוא עשוי לשאת הוראת אמ"ס.

64. כיום השורש החזו"לי לח"ש אינו משמש בפועל ליחש בבניין פיעל, כבלשון חז"ל, אלא בפועל לחש בבניין קל.

54. נתר, 'קפץ'
 55. [עג (עו"ג) 'לש']
 56. עטישה 'הוציא רוח מהאף'⁶⁵
 57. [פח (פו"ח) 'נפח, נשב']
 58. [פיכה (1) 'פכפך, נבע']
 59. פעה 'צעק, נענק'
 60. פיעם 'הלם'
 61. פשע 'צעד'
 62. צחק/שחק 'השמיע קול שמחה'
 63. צעד 'פסע, הלך'
 64. צעק 'קרא מפחד או מצער'
 65. קיפץ 'דילג'⁶⁶
 66. רעד 'רגז, התנודד'
 67. רצד 'רקד, כרכר' (1, תהלים)
 68. רקע, 'דרך ברגלו'
 69. רקק, 'ירק'
 70. שאג 'נהם חזק'
 71. שאף, 'הכניס אוויר לריאות'
 72. שרק 'צפצף'
 73. תפף 'הכה בתוף'; תופף 'הלם, דפק'

2. לשון חז"ל

- פלפל שאינו אמ"ס (22/39)
 1. בזבז 'בזז, זלזל'
 2. [נתבטבט 'התנפח, תפח']
 3. בלבב 'ערבב, בלל'
 4. התבעבע, 'שמח, התענג'
 5. [גרגר, 'קטף גרגרים']
 6. דוכדך 'נשבר, עונה, דוכא'
 7. דלדל, 'החליש, מוטט, מוטט'
 8. [דמדמם 'היה במצב של ערפול']
 9. [הבהב 'חרך, קלה באש, היסס']⁶⁷
 65. הפועל בלשון חז"ל.
 66. הפועל קפץ בבניין קל אינו מביע אמ"ס בלשון המקרא. פירושו 'קמץ, סגר'. לכן מובא בטבלה הפועל קיפץ בבניין פיעל.
 67. רק בעברית החדשה קיבל הפועל הבהב משמעות מולטיפליקטיבית – 'נצנץ, נדלק ונכבה לסירוגין'.

10. הרהר 'חשב בליבו, חשר'
11. [זגזג, 'עשה שיהיה שקוף']
12. זלזל 'התייחס בבוז'
13. טמטם 'אטם, עבה'
14. [טשטש 'כיסה בבוץ']
15. [כלכל² 'טיפח שערותיו']
16. לבלב, 'הוציא עלים וענפים'
17. לגלג 'לעג'
18. נתלחלח 'נרטב'
19. לכלך 'שינף'
20. [למלם 'רטן, התלונן']
21. [התמזמז 'התרכך']
22. [מטמט 'מוטט, הרס']
23. מסמס 'המיס, ריכך'
24. [התמקמק 'נרקב']
25. נמנם 'ישן שינה קלה'
26. סרסר 'שימש כסרסור'
27. [עלע"ל³ 'גדלו והתפתחו צלעותיו']
28. [פספס² 'חרך']
29. פקפק 'הטיל ספק, ערער, מוטט'
30. צמצם 'דייק וכיוון, כיוץ'
31. קלקל¹ 'פגם, השחית'
32. קעקע¹ 'חרט בעור'
33. התרברב 'התנשא, התפאר'
34. [רוערע 'היה רעוע'], [נתרערע 'התמוטט']⁶⁸
35. [שכשך² 'שכך, השקית']
36. שלשל² 'הוריד בחבל'
37. [שקשק² 'הרטיב']
38. שרשר 'קשר בשרשרת'
39. [תרתר² 'שפך, פיזר']

פלפל המביע אמ"ס (33/52)

1. בעבע, 'העלה בעבועים, בצבץ ויצא, השמיע גרגור נוזלים'
2. בצבץ 'פרץ והופיע'

68. אומנם אפשר להניח שביסוד השורש רער"ע עומדת משמעות של דבר מתנדר, אך הוא נקרה בלשון חז"ל בעיקר בפועל התרערע בבניין התפעל במשמעות 'התמוטט'. לכן לא כללתי אותו בפועלי אמ"ס.

3. גמגם 'חזור על הגה/הברה מתוך קושי בהגייה'
4. [התגעגע₃ 'התגלגל']
5. גרגר₁ 'גלגל נוזלים בגרון'
6. [גשגש 'קשקש, פיעם']
7. דלדל₂ 'טלטל'
8. דקדק 'חבט על חוטי הערב'
9. נתדרדר 'התגלגל'
10. [חטחט 'חפר, חיטט, ניקר, גירד']
11. חלחל₂ 'בקע ונכנס'
12. טפּטפּ 'נטף טיפות טיפות'
13. טרטור 'השמיע קול רעש'
14. [כסכס₁ 'שפּשפּ כביסה, כרסם']
15. [כסכס₂ 'קצץ, גרס בשיניו']
16. [כעכע 'השתעל, השמיע כע-כע, דומה לכח-כח']
17. כשכש 'נדנד (זנב) לכאן ולכאן'
18. לקלק 'לקק'
19. [מגמג 'בחש']
20. מלמל 'אמר לא ברור מתוך גמגום'
21. [מצמץ 'מצץ בשפתיו']
22. משמש 'מישש'
23. נדנד 'טלטל לכאן ולכאן'
24. נענע 'נדנד'
25. נפנף 'הניף והניע לכל צד'
26. נצנץ 'האיר לסירוגין, הבהב'
27. [ספסף 'הבהב; מטר שער']
28. [עגעג 'גלגל, חיטט']
29. [עלעל₂ 'טלטל ברוח']
30. עמעם 'גמגם'
31. [ערער₂ 'גרגר בגרון']
32. פטפט 'פיטט, הרבה להג'
33. פכפך 'נבע ועלה, פעפע ויצא'
34. [פלפל₁ 'הפך והיפך בדבר']
35. [פפפס₁ 'פורר, הפריד לכאן ולכאן']
36. פעפע
37. פרפר 'פרכס'
38. פשפש 'חיטט'
39. התפתפת 'התפורר'

40. צחצח 'שפשוף'
 41. צלצל 'השמיע קול בהקשה בפעמון'
 42. [צפצף₂ 'נרחק ועלה']
 43. [הצטפצף₃ 'נתהבהב באש']
 44. [קטקט 'שיטח וריקע על ידי חביטה']
 45. [קעקע₂ 'קרקר']
 46. קרקר₁ (בעל חיים) 'השמיע קול'
 47. קשקש₁ 'דפק'
 48. [קשקש₂ 'חפר']
 49. רפרף 'פרכס, ריחף'
 50. שכשך₁ 'נענע, בחש'
 51. שלשל₁ 'ריפה את מעיו'
 52. שפשוף 'צחצח'
- אמ"ס שאינו פלפל (30/50)
 1. [אפז 'קפץ ודילג']
 2. בחש 'ערבב'
 3. הבליח 'נע לכאן ולכאן'
 4. [גבל 'לש']
 5. גיהק 'העלה גזים דרך הוושט'
 6. גחך 'צחק צחוק קל'
 7. [גלג 'קשקש, פטפט']
 8. גמע 'לגם'
 9. גנח 'השתעל ורקק'
 10. [גסה 'שיהק']
 11. [דבב 'מלמל, לחש, רחש']
 12. דעך 'מעך, כתש, דרס'
 13. דרס 'דרך, רמס, עלה ומחץ'
 14. דשש 'דרס, כתש'
 15. [הידס 'ניתר, גרף וסחב ברגליו']
 16. זלף 'טפטף, היה נטפים נטפים'
 17. [חבס 'חבט, מעך']
 18. [חבץ 'חבט ובחש']
 19. חג (ח"ג) 'עשה סיבוב, הסתובב'
 20. [חטט₁ 'גירד, ניקר']
 21. חכך 'גירד, שפשוף'; חיכך 'כעכע בגרונו'
 22. כחה 'חיכך בגרונו'

23. כסס₁ 'כרסם, טחן וגרס'
24. לגם 'גמע'
25. לעס 'טחן מזון בפה'
26. [הלחית 'התנשם בכבדות']
27. [מרס₁ 'ערבב ובחש']
28. נגס 'נשך, חתך בשיניו'
29. נחר₁ 'השמיע נחירות'
30. הכיש₂ 'דפק, הכה'
31. [נכת 'נשך, הכה']
32. נפע 'נפח, נשב'
33. נקש₁ 'חבט, דפק'
34. עיסה 'דחק ולחץ'
35. פיהק 'שאף ופלט אוויר'
36. פטט 'פטפט, להק בצורה לא ברורה'
37. [התפלבל 'הסתובב לכל עבר']
38. [פיפה 'מולל']
39. [פסס₂ 'פורר, פספס']
40. [פקק₂ 'רעד']
41. פרכס₂ 'פרפר'
42. [ציווץ 'צייץ']
43. צייץ 'צפצף'
44. [קפז 'קפיץ']
45. [קירד 'גירד']
46. קרטע 'פרכס, פרפר, קפיץ'
47. קרקש 'השמיע קול הקשה או צליל'
48. ריטט/רתת] 'רעד, נזדעזע'
49. [שעל], השתעל 'הוציא קול שיעול'
50. [שף 'שפשף, גירד']

3. לשון ימי הביניים

פלפל שאינו אמ"ס (5/10)

1. [געגע₁ 'נכסף']; התגעגע₁ 'השתוקק מאוד'
2. [זכזך 'זיכך']
3. [לבלב₂ 'צעק']
4. מכמך 'הביא לידי מצב מעוך'
5. [סגסג₂ 'שם סיג במתכת']
6. עוועו 'עיווה, ערבב'

7. פולפל² 'הושם בו פלפל'

8. צעצע 'ייפה, קישט'

9. [התרצרץ¹ 'התמוטט']

10. [התרקק 'נעשה דק']

פלפל המביע אמ"ס (6/6)

1. בקבקו 'בעבע, השמיע בק-בק'

2. דגדג 'נגע וגירד'

3. דשדש 'בוסס ברגליו'

4. עפעף¹ 'הניע עפעף'

5. עפעף² 'התעופף'

6. תלתל 'עשה תלתלים'

אמ"ס שאינו פלפל (1/11)

1. [אהה 'ליל']

2. בטש 'דרך, בעט ברגליו'

3. [ברס¹ '(חמור) גער']

4. גהר² 'צעק, שאג'

5. [זרד² 'שאג, יילל']

6. [חייף 'שייף, חיכך, גירד']

7. [חנב 'פעה, געה']

8. [טרק 'בחש וערכב']

9. [עיווה 'ערכב']

10. [שוור 'קפץ, דילג']

11. [שענץ 'נופף, נענע']

סיכום

מספר השורשים שנוצרו בלשון חז"ל ובלשון ימי הביניים: פלפל שאינו אמ"ס – 49,

פלפל בהוראת אמ"ס – 58, אמ"ס שאינו פלפל – 61.⁶⁹

4. העברית החדשה

א. נקלטו⁷⁰

פלפל שאינו אמ"ס (3)

1. בקבקו² 'שם בבקבוקים'

2. התחנחן¹ 'גנדר, עשה גינוני חן'

3. התפנפן 'בילה, נהנה'

69. בגוף המאמר אוחדו שני רובדי הלשון האלה כי הגזירה בלשון ימי הביניים בקבוצות הנחקרות מועטה יחסית.

70. בסוגריים צוינה השנה שבה נקרה בפעם הראשונה פועל פלפל הנושא את משמעות הדגם.

- פלפל המביע אמ"ס (38)
1. במבם; 'השמיע קולות עמומים, ביס-בם' (נדיר; 1897)
  2. ברבר 'פטפט' (1966)
  3. גבגב 'גרף במגף' (עגה; 2004)
  4. גזגז 'נתן גז' (1961)
  5. ג'מג'ם 'אלתר בגיטרה' (עגה; 2001)
  6. געגעע₂ (ברווז) 'השמיע גע-גע' (1945)
  7. ג'עג'ע 'קרטע' (עגה; 1993)
  8. גפגף 'נישק ומעך' (נדיר בשימוש; 1907)
  9. דנדן 'פעמון' צלצל' (1932)
  10. דפדף 'הפך דפים' (1905)
  11. הדהד 'השמיע הד' (1925)
  12. המהם 'נהם קלות' (1926)
  13. הנהן 'הסכים ב"הן-הן" / בתנועת ראש' (1955)
  14. זמזם 'השמיע קול מעין זז-ז' (1894)
  15. זפזפ 'העביר ערוצים' (1996)
  16. חכחך 'חיכך בגרונו, מעין כחי-כחי' (1903)
  17. חרחר₂ 'השמיע חר-חר' (1901)
  18. טזטז 'ניער' (עגה; מיושן, אך עדיין בשימוש; 1983)
  19. כחכח 'השתעל, השמיע כח-כח' (1945)
  20. כפכף 'נתן כפות' (עגה; 2001)
  21. לעלע 'הגה מתוך חנק בלועו' (1903)
  22. לרלר 'פטפט' (עגה; 2005)
  23. לשלש 'עוף) הטיל צואה' (1951)
  24. נשנש 'אכל בנגיסות ("ביסים") אכילה אגבית או חטופה' (1978)
  25. סבסב 'כדרר מול שחקן' (1954)
  26. עלעל₁ 'דפדף' (1896)
  27. פחפח 'השמיע נשיפות ונשימות, פח-פח' (נדיר; 1929)
  28. פמפם 'לחץ על המשאבה ושחרר' (1933)
  29. פשפש₂ 'השתין' (אונומטופאי; עגה; גבולי מבחינת אמ"ס; 1972)
  30. צקצק 'השמיע צק-צק' (1949)
  31. צרצר 'צרצר) השמיע צר-צר' (1902)
  32. קווקו 'כיסה בקווים זה ליד זה' (1959)
  33. קצקץ 'עקץ וגירד קלות; גזר, חתך' (1938)
  34. רחרח 'הריח בשאיפות מהירות וקצרות' (1937)
  35. רפרפ 'דקלם בסגנון רפ' (2005)
  36. רצרץ₂ 'התרוצץ; שלשל' (1947)

37. רשרש 'השמייע רעש קל' (1906)
38. תקתק/טקטק 'עשה צליל תיק-תק' (1903)

אמ"ס שאינו פלפל (5)

1. אנפף 'הגה דרך האף'
2. כדרר 'הקפיץ כדור'
3. ליטף 'החליק בידו ברוך'
4. סחרר 'סובב'
5. שיהק 'הוציא מגרוננו קול בלתי רצוני'

ב. לא נקלטו

פלפל המביע אמ"ס

1. אטאט 'האט'
2. חנחן₂ 'אמר תודה'
3. חצחץ 'הפנה לכיוון מסוים'
4. לצלץ 'השמייע דברי ליצנות'
5. סמסם 'העביר מסרון'
6. רכרך 'ריכך במקצת, נעשה "רכרוכי"⁷¹

פלפל המביע אמ"ס

1. בככך 'דיבור בקול בוכים'
2. במבם₂ 'הטיל פצצות'
3. בסבס 'השמייע קולות נמוכים'
4. גזגז, 'חרגול) השמייע גז-גז'
5. גחגח 'נגח נגיחות תכופות'
6. דבדב 'רקע ברגליו (כדוב)'
7. דג'ד'ג 'עבד בתור די גי'
8. דחדח 'הכה בנעליו'
9. חרחר₃ 'עשה חורים'
10. חשחש 'גיפף, מישש'
11. טחטח 'השמייע טח-טח'
12. ילייל 'השמייע קולות ילל מקוטעים'
13. כנכנ 'השמייע כן-כן'
14. לסלס 'הרבה ללעוס'
15. לפלף 'דמע'
16. סנסן 'הגה את השורקים כך שנשמע ס-ס'
17. סעסע 'הסיע לכאן ולכאן'

71. הפועל בלשון חז"ל.

18. עקעק 'השמיע עק-עק'
19. פספס, 'נימר, גיוון פסים-פסים'
20. קאקא 'קוקיה) השמיעה קול'
21. קדקד 'תרנגול) השמיע קד-קד'
22. רדרד 'רטט'
23. רטרט 'ריטט, נשמע למקוטעים'
24. רמרם 'השמיע קול חוזר כרעם'
25. רנרן 'דיבר כמרנן'
26. שטשט 'נתן מכות בשוט'
27. שנשן 'ביטא את שי"ן כך שנשמע ש-ש'
28. תוותו 'דשם תווים בדף'
29. תזתז 'השתפשף, התחכך'
30. תרתר, 'תור) השמיע תר-תר'

אמ"ס שאינו פלפל

1. בעה 'העלה בועות'
2. גצץ 'נצנץ'
3. דגלל 'הניף דגל לכאן ולכאן'
4. דחק 'צחק'
5. טרלל 'שר טרה-לה-לה'
6. ילדד 'שר אגב השמעת פלצט, מן יודלל'
7. כחח 'כחכח'
8. נחרר 'נחר'
9. נקבב 'עשה שורה של נקבים'
10. נקדרד 'סרטט קו מנקודות'
11. סחרחר 'סחרר'
12. קרטף 'קטף וקרטע, תלש והניף'
13. שלטט 'העביר ערוצים, זפזפ'
14. תיזז 'בשריקה ובזמזום'

קיצורים

אבינרי, תרצ"ה = י' אבינרי, "רשרש", מלון לחרושי ח.ג. ביאליק, תל אביב תרצ"ה,

עמ' 43-44

V. Agranovsky, "Old Forms, New Functions: Quadriliteral = 2021 Root Patterns as Sources of Verbal Meaning", *Hebrew Studies* 62 (2021),

pp. 311-343

- אגרנובסקי, בהכנה = ו' אגרנובסקי, מנגנוני הגזירה הפרודוקטיביים במערכת הפועל בעברית החדשה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים
- A. Ussishkin, "The Inadequacy of the Consonantal Root: = 1999, "Modern Hebrew Denominal Verbs and Output-Output Correspondence", *Phonology* 16, 3 (1999), pp. 401–442
- אחיאסף, 1993 = ע' אחיאסף ואחרים, לקסיקון הסלנג העברי והצבאי, תל אביב 1993
- S. Inkelas and C. Zoll, *Reduplication: Doubling in* = 2005, *Morphology*, Cambridge 2005
- A. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка* = 1954, *איסצ'נקו*, *в сопоставлении со словацким: морфология*, II, Братислава 1954 (=A. V. Isačenko, *Die russische Sprache der Gegenwart*, II, München 1968)
- [א"ו איסצ'נקו, המבנה הדקדוקי של השפה הרוסית והשוואתה לסלובקית: מורפולוגיה, ב, ברטיסלבה 1954]
- אסיף, תשל"ד = ש' אסיף, הפעלים מדגם "פלפל": גזירתם וסידורם בחיבורי הלשון של המדקדקים העבריים בימי הביניים, עבודה סמינריונית במסגרת הסמינריון "בעיות בלקסיקולוגיה" בהדרכת ז' בן-חיים, ירושלים תשל"ד (עותק אישי של ש' אסיף)
- D. N. S. Bhat, *The Prominence of Tense, Aspect and Mood* = 1999, בהט, (Studies in Language Companion Series, 49), Amsterdam 1999
- A. В. Бондарко, *Принципы функциональной грамматики* = 1983, בונדרקו, *и вопросы аспектологии*, ed. В.Н. Ярцева, Ленинград 1983
- [א"ו בונדרקו, עקרונות הדקדוק הפונקציונאלי וסוגיות באספקטולוגיה, בעריכת ב"ה יארצבה, לנינגרד 1983]
- Л. А. Бирюлин, "Мультипликативные vs. семelfактивные = 2001, בירולין, конструкции в русском языке [L. A. Birjulin, Multiplicative vs. semelfactive Aktionsart]", *Functional Grammar: Aspect and Aspectuality, Tense and Temporality, Essays in Honour of Alexander Bondarko*, ed. A. Barentsen and Y. Poupynin, Munchen 2001, pp. 23–42
- D. Blasi et al., "Sound–Meaning Association Biases = 2016, בלאזי ואחרים, "Evidenced Across Thousands of Languages", *Psychological and Cognitive Sciences* 113, 39 (2016), pnas.org
- בן-אמוץ ובן-יהודה, תשל"ב = ד' בן-אמוץ ונ' בן-יהודה, מילון עולמי לעברית מדוברת, ירושלים תשל"ב
- בנדויד, תשכ"ז = א' בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, תל אביב תשכ"ז
- בצר-ביסטריצר, תש"ן = צ' בצר-ביסטריצר, תורת הצורות של לשון התשובות במאה ה-19: הפועל והכינויים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תש"ן
- I. Berent et al., "The Double Identity of Doubling: = 2017, ברנט ואחרים,

- Evidence for the Phonology–Morphology Split”, *Cognition* 161 (2017), pp. 117–128
- O. Bat-El, “Consonant Identity and Consonantal Copy: = 2006, בת־אל, The Segmental and Prosodic Structure of Hebrew Reduplication”, *Linguistic Inquiry* 37, 2 (2006), pp. 179–210
- O. Bat-El, “Reduplication”, *EHLL*, III, referenceworks. = 2013, בת־אל, brillonline.com
- O. Bat-El, “Denominal Verbs: Modern Hebrew”, *EHLL*, = 2013, בת־אל, I, referenceworks.brillonline.com
- Y. Greenberg, “Event Internal Pluractionality in Modern = 2010, גרינברג, Hebrew: A Semantic Analysis of One Verbal Reduplication Pattern”, *Brill’s Annual of Afroasiatic Languages and Linguistics* 2 (2010), pp. 119–164
- דובנוב, תשע”ה = ק’ דובנוב, “הוראות אספקטואליות של בניין נפעל: בין עיון סינכרוני לעיון דיאכרוני”, בלשנות עברית 69 (תשע”ה), עמ’ 21–7
- E. Doron et al. (eds.), “Introduction”, *Linguistic = 2019, דורון ואחרים, Contact, Continuity and Change in the Genesis of Modern Hebrew*, Amsterdam 2019, pp. 1–22
- M. Dingemans, “Ideophones and Reduplication”, *Studies = 2015, דינגמנס, in Language* 39, 4 (2015), pp. 946–970
- M. Haspelmath and A. D. Sims, *Understanding = 2010, הספלט’מ’ וסימס, Morphology*, London 2010
- E. J. Wood, *The Semantic Typology of Pluractionality*, Ph.D. = 2007, ווד, dissertation, Berkely University of California, 2007
- R. L. Watson, “A Comparison of Some Southeast Asian = 2001, וטסון, Ideophones with Some African Ideophones”, *Ideophones* (Typological Studies in Language, 44), ed. F. K. Erhard Voeltz and C. Kilian-Hatz, Amsterdam 2001, pp. 385–405
- Z. Vendler, “Verbs and Times”, *The Philosophical Review* = 1957, ונדלר, 66, 2 (1957), pp. 43–160
- זך, 1998 = נ’ זך, “על מצבה של העברית”, פנים 7 (1998), עמ’ 9–3
- V. С. Храковский, “Семантические типы множества = 1989, חרקובסקי, ситуаций и их естественная классификация”, *Типология итеративных конструкций*, Ленинград 1989, pp. 5–53
- ו”ס חרקובסקי, “סוגים סמנטיים של אירועים המביעים ריבוי ומיונם הטבעי”, טיפולוגיה של מבנים איטרטיביים, לנינגרד 1989, עמ’ 53–5
- V. С. Храковский, “Типология семейфактива”, = 1998, חרקובסקי,

- Типология вида: проблемы, поиски, решения*, ed. M. Ю. Чертова. СПб1998, pp. 485–490
 |ו"ס חרקובסקי, "הטיפולוגיה של סמלפקטיב", הטיפולוגיה של "ויד": בעיות, מחקר ופתרונות, בעריכת מ' י' צ'רטובה, סנקט פטרבורג 1998, עמ' 490–485
- B. С. Храковский, "Мультипликативы и семья фактивы = 1998 ב חרקובסקי, (проблема видовой пары)", *Лику языка*, ed. E. А. Земская, Москва 1998, pp. 382–383
- |ו"ס חרקובסקי, "מולטיפליקטיבים וסמלפקטיבים (סוגיית הזוג של אספקט)", ליקי יזיקה (פני השון), בעריכת י"א זמסקיה, מוסקבה 1998, עמ' 383–382
- M. Taube, "The Development of Aspectual Auxiliaries in = 1987 טאובה, Yiddish", *Word* 38, 1 (1987), pp. 13–25
- Y. Tobin, "Trying to 'Make Sense' Out of Phonological = 2001 טובין, Reduplication in Hebrew", *Proceedings of LP'2000*, ed. B. Palek and O. Fujimura, Prague 2001, pp. 227–260
- |ינאי, תשל"ד = י' ינאי, "פעלים מרובי עיצורים בלשון העברית", לשוננו לח (תשל"ד), עמ' 194–183, 123–118
- O. Jespersen, *Philosophy of Grammar*, London 1924 = 1924 יספרסן,
- B. Н. Яковлев, "Множественность как способ глагольного = 1975 יקובלב, действия", *Филологические науки* 3 (1975), pp. 97–105
- |ו"נ יקובלב, "ריבוי אירועים כפעולה המובעת בפועל", מחקר פילולוגי 3 (1975), עמ' 105–97
- G. Khan, "Sound Symbolism in Neo-Aramaic", *Near Eastern = 2018 כאן, and Arabian Essays: Studies in Honour of John F. Healey* (Journal of Semitic Studies Supplement, 41), ed. G. J. Brooke et al., Oxford 2018, pp. 197–214
- M. Labelle, "The Semantic Representation of Denominal = 2000 לבל, Verbs", *Lexical Specification and Insertion*, ed. C. Peter, M. Everaert and J. Grimshaw, Amsterdam 2000, pp. 215–240
- J. Lynch, M. Ross and T. Cowley (eds.), *The Oceanic = 2002 לינך ואחרים, Languages*, Richmond 2002
- W. Leslou, *Reference Grammar of Amharic*, Wiesbaden 1995 = 1995 לסלאו, לרר, תשע"ו = ד' לרר, למי "רדרדו הפעמונים", אקדם: ידיעון האקדמיה ללשון העברית 56 (תשע"ו), עמ' 8
- מאגרים = מאגרים: מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית, האקדמיה ללשון העברית, maagarim.hebrew-academy.org.il
- מילון אבן-שושן = א' אבן-שושן, מילון אבן-שושן מחודש ומעודכן לשנות האלפיים, א-ו, ירושלים 2010

- מילוג = מילוג: המילון העברי החופשי ברשת, milog.co.il
- Ю. С. Маслов, "Система основных понятий и терминов = 1965 מסלוב, "Славянской аспектологии", *Вопросы общего языкознания*, ed.
- Ю. С. Маслов and А. В. Федоров, Ленинград 1965, pp. 53–80
 [י"ס מסלוב, "מערכת המושגים והמונחים של האספקטולוגיה הרוסית", סוגיות
 בחקר הבלשנות, בעריכת י"ס מסלוב וא"ו פיודורב, לנינגרד 1965, עמ' 53–80]
 נצר, תשס"ח = נ' נצר, עברית בג'נס: דמותו של הסלנג הישראלי, באר שבע תשס"ח
 И. Н. Смирнов, Кратность глагольного действия и = 2010 סמירנוב,
 средства ее выражения в современном русском языке, *Известия
 Российского государственного педагогического ун-та им. А. И.
 Герцена*, Санкт-Петербург 2010, pp. 106–115
 [י"נ סמירנוב, "יריבוי הפעולה בפועל ודרכי הבעתו ברוסית המודרנית", אסופת
 פרסומים של האוניברסיטה הממלכתית של סנקט פטרבורג 2010, עמ' 106–115]
 C. S. Smith, *The Parameter of Aspect*², Dordrecht 1991 = 1991 סמית',
 ספן, 1965 = ר' ספן, מילון הסלנג הישראלי, ירושלים 1965
 ספן, תשל"ג = ר' ספן, דרכי הסלנג: תופעות משמשות וצורה בעברית התת-תקנית,
 ירושלים תשל"ג
 עיתונות יהודית היסטורית = עיתונות יהודית היסטורית: קורפוס של עיתונים וכתבי
 עת היסטוריים מהעולם היהודי – מסוף המאה השמונה-עשרה עד שנות התשעים
 של המאה העשרים, הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב, nli.org.il
 עיצוון, 2017 = י' עיצוון, "יש לשכשך לפני השימוש", אתר האקדמיה ללשון העברית,
 hebrew-academy.org.il
- J. Forsyth, *A Grammar of Aspect: Usage and Meaning in = 1970 פורסיית',
 the Russian Verb* (Studies in the Modern Russian Language, Extra
 vol.), Cambridge 1970
- В. А. Плунгян, *Введение в грамматическую семантику: = 2011 פלונגיאן,
 грамматические значения и грамматические системы языков
 мира*, Москва 2011
 [ו"א פלונגיאן, מבוא לסמנטיקה דקדוקית: הוראות דקדוקיות ומערכות דקדוקיות
 של שפות העולם, מוסקבה 2011]
 פרויקט בן יהודה = פרויקט בן יהודה: טקסטים ספרותיים חופשיים שלוקטו במסגרת
 "פרויקט בן יהודה", benyehuda.org
- Б. Comrie, *Aspect*, Cambridge 1976 = 1976 קומרי,
- heTenTen: Corpus of the Hebrew Web, sketchengine. eu = heTenTen קורפוס
- К. Katalin, "Remarks on Semelfactive Verbs in English and = 2011 קטלין,
 Hungarian", *Argumentum* 7 (2011), pp. 121–128
- P. Kiparski, "Remarks on Denominal Verbs", *Argument* = 1997 קיפרסקי,

- Structure*, ed. A. Alsina Alex, J. Bresnan and P. Sells, Stanford 1997, pp. 473–499
- P. Kirtchuk, “Onomatopoeia in Hebrew”, *HAL Open* = 2011 קירצ'וק, *Science* (2011), hal.archives-ouvertes.fr
- E. V. Clark and H. H. Clark, “When Nouns Surface = 1979 קלרק וקלרק, as Verbs”, *Language* 55, 4 (1979), pp. 767–911
- Ю. П. Князев, “Многоактные (мультипликативные) глаголы”, = 2007 קנוב, *Грамматическая семантика. Русский язык в типологической перспективе* (Studia philologica), Москва 2007, pp. 439–448
- Studia) וי"פ קנוב, “סמנטיקה דקדוקית”, השפה הרוסית באספקלריה טיפולוגית (Studia philologica), 2007, עמ' 448–439 (“פעלים מולטיפליקטיביים”)
- רבינוביץ, תש"ז = ש' רבינוביץ, ספר המשקלים: מחקרים במשקל העברי ומאמרים בשאלות הלשון, בעריכת ש' פרסקי, ניו יורק תש"ז
- רב-מילים = י' שויקה וע' פריידקיין, מילון רב-מילים: המילון השלם לעברית החדשה, ravmilim.co.il
- רוזנטל, 2006 = ר' רוזנטל, מילון הסלנג המקיף, ירושלים 2006
- S. Rothstein, *Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*, Oxford 2004
- S. Rothstein, “Two Puzzles for a Theory of Lexical = 2008 רוטשטיין, Aspect: Semelfactives and Degree Achievements”, *Event Structures in Linguistic Form and Interpretation*, ed. J. Dölling, T. Heyde-Zybativ and M. Schäfer, Berlin and New York 2008, pp. 175–198
- שורצולד, תשע"ח = א' שורצולד (רודריג), “עוד על יצירת פעלים חדשים בעברית: הכפלה ותוספת עיצורים”, חלקת לשון 50 (תשע"ח), עמ' 223–207
- EHLL* = G. Khan et al. (eds.), *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, Leiden 2013, referenceworks.brillonline.com

---

Vera Agranovsky

The Development of Quadriliteral Reduplicated Roots as Aspect Markers in Modern Hebrew

This article deals with a group of verbs with a quadriliteral root pattern that consists of the repetition of the two-consonant element – $C_1C_2C_1C_2$: e.g., *ššlšl* ‘ring’, *brbr* ‘blabber’. Previous research proposed such semantic characteristics for this group as iteration, repetition, and event-internal pluractionality and pointed out that there is no shared common denominator for all members of this group. All these studies examined the $C_1C_2C_1C_2$ verb group either synchronically or more generally diachronically, by analyzing verbs from all periods of Hebrew.

Conducted from the diachronic productivity view, the present study classified these verbs according to the respective periods of Hebrew in which they were coined. Their semantic characteristics were also analyzed separately. From this perspective, I found that throughout the development of Hebrew, more and more verbs created in this pattern share the same semantics: the multiplicative-semelfactive aspect. These verbs express a series of instantaneous events with a natural atomic structure; for example, *gimgem* ‘stutter’, *hinhen* ‘nod’, *rišreš* ‘rustle’, *kixkeax* ‘cough’. They can refer to atomic events of the series (*Mary coughed again and again*) – the multiplicative aspect, but also usually to a single event of the series (*Mary coughed once*) – the semelfactive aspect.

This article presents the process by which the $C_1C_2C_1C_2$ verb pattern gradually turned into an aspect marker until becoming the single productive form of multiplicative-semelfactive verbs in Modern Hebrew. Also, it includes analysis of the possible factors influencing this process, which are universal and unique, internal and external.

Contents

Articles

Moshe Bar-Asher	Is צַרְעָה an Insect?	7
Asher Laufer	The Furtive <i>Pataḥ</i> in Tiberian and Colloquial Hebrew	18
Rivka Shemesh-Raiskin	The Verb Class of Expression of Emotions in the Mishnah and Tosefta	35
Michael Schneider (deceased)	On the History of חס וחלילה	51
Dina Sender	[le'avdil 'elef 'alfej av'doles]: Ashkenazi Pronunciation in Haredi Hebrew – Grammar and Pragmatics	64
Vera Agranovsky	The Development of Quadriliteral Reduplicated Roots as Aspect Markers in Modern Hebrew	91
 <i>Reviews</i>		
Eliezer (Lewis) Glinert	<i>Dictionary of Hebrew Nouns</i> by Shmuel Bolozky	129
English Summaries		V

THE ACADEMY OF THE HEBREW LANGUAGE

LEŠONENU

A Journal for the Study of the Hebrew Language
and Cognate Subjects

Vol. 85, No. 1
December 2022

Jerusalem